

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE

Gatis Bārdiņš

DIALOGA LOMA TIESAS SPRIEŠANĀ

PROMOCIJAS DARBA KOPSAVILKUMS

Doktora grāda iegūšanai juridiskajā zinātnē
Apakšnozare: tiesību teorija un vēsture

Rīga, 2015

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures katedrā no 2007. gada līdz 2015. gadam.

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā “Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē”.

Darba raksturs: juridiskās zinātnes apakšnozare – tiesību teorija un vēsture.

Darba vadītāja:

prof. *Dr. iur.* **Sanita Osipova**, Latvijas Universitāte.

Darba recenzenti:

- 1) asoc. prof. *Dr. iur.* **Kristīne Dupate**, Latvijas Universitāte;
- 2) asoc. prof. *Dr. iur.* **Uldis Ķinis**, Rīgas Stradiņa Universitāte;
- 3) prof. em. *Dr. Dr.h.c.* **Joahims Rikerts** (*Joachim Rückert*), Gētes Universitāte, Frankfurte pie Mainas.

Darba aizstāvēšana: 2015. gada 30. oktobrī Latvijas Universitātes Juridiskās zinātnes nozares valststiesību, starptautisko tiesību, tiesību teorijas un vēstures, policijas tiesību apakšnozaru promocijas padomes atklātajā sēdē, Rīgā, Raiņa bulv. 19.

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties Latvijas Universitātes Bibliotēkā, Rīgā, Raiņa bulv. 19.

Promocijas padomes priekšsēdētājs

R. Balodis

Promocijas padomes sekretāre

J. Briede

© Gatis Bārdiņš, 2015

ISBN 978-9934-517-87-7

SATURS

Ievads	4
Izpētes izklāsts	9
I. Dialogs	9
II. Konfliktu risināšana	10
III. Tiesas spriešana	10
IV. Uzklauššana	14
V. Samierināšana	15
VI. Lietas risinājuma rašana	17
VII. Lietas risinājuma pamatošana	20
VIII. Uzticēšanās tiesām un tiesu efektivitāte	22
Secinājumi	29

IEVADS

Temata aktualitāte

Latvijā, Vācijā, ASV un daudzās citās valstīs pieprasījums pēc tiesas spriešanas pakalpojumiem pārsniedz piedāvājumu, tāpēc rodas neizskatīto lietu uzkrājums un lietu izskatīšana ieilgst. Ilgie tiesas procesi izraisa lielu neapmierinātību, jo pārslogotas tiesas nespēj pienācīgi nodrošināt taisnīgumu. Tādēļ tiek meklēti veidi, kā novērst tiesu pārslodzi. Pirmām kārtām izskan lūgums piešķirt tiesām vairāk resursu, tomēr vajadzība pēc papildu resursiem parasti netiek pilnībā apmierināta. Savukārt pārējie risinājumi lielākoties saistīti ar dažādiem ierobežojumiem, kā piemēru minot pārsūdzības tiesību ierobežošanu. Lai gan šādi ierobežojumi ļauj ietaupīt tiesas resursus, sabiedrība tos neatbalsta. Tā pauž pamatotas bažas, ka tiesas spriešanas pakalpojumu ierobežojumi var samazināt šo pakalpojumu kvalitāti. Sabiedrība nevēlas samierināties ar kvalitātes kritumu. Gluži otrādi, tā pieprasa arvien kvalitatīvākus pakalpojumus.

Lai rastu risinājumus minētajām problēmām, vajadzīga izpratne par tiesas spriešanu. Tā meklējama vairākās zinātnes nozarēs. Tiesību teorija aplūko tiesas spriešanu kā vienu no tiesību piemērošanas jomām, taču neatklāj, kāpēc tiesa tiek spriesta. Atbildi uz šo jautājumu sniedz tiesību vēsture un tiesību socioloģija, paskaidrojot, ka tiesas spriešanas mērķis ir konfliktu risināšana. Savukārt tiesas spriešanas norisi izskaidro vairākas zinātnes nozares, starp kurām ir arī tiesību filozofija. Tās skatījumā tiesas spriešana ir forums, kurā ar dialoga palīdzību tiek meklēta vai aizstāvēta patiesība.

Promocijas darba mērķis

Darba mērķis ir izpētīt dialoga lomu tiesas spriešanā, lai pilnīgāk izprastu tiesas spriešanu un rastu risinājumus ar tiesu darbu saistītajām problēmām. No minētā mērķa izriet pieci darba uzdevumi.

- Pirmais uzdevums ir dialoga jēdziena noskaidrošana. Tā vajadzīga, lai apzinātu dialoga veidus un saikni ar tiesas spriešanu.
- Otrais uzdevums ir konfliktu risināšanas izpēte. Tās nolūks ir izprast konfliktu risināšanas nozīmi un galvenos noteikumus, kā arī salīdzināt tiesas spriešanu ar citiem konfliktu risināšanas veidiem.
- Trešais uzdevums ir tiesas spriešanas būtības izziņošana. Šis uzdevums īstenojams, izpētot tiesas spriešanas pirmsākumus un nozīmi sabiedrībā, kā arī raksturojot tās lomu konfliktu risināšanā.
- Ceturtais uzdevums ir tiesas procesa analīze. Tajā apzināmi galvenie tiesas procesa posmi un noskaidrojama dialoga loma to norisē.
- Piektais uzdevums ir izvērtēt, kā dialoga izmantošana tiesas spriešanā ietekmē sabiedrības uzticēšanos tiesām un tiesu efektivitāti.

Promocijas darba struktūra un apjoms

Darba struktūra veidota atbilstoši iepriekš uzskaitītajiem uzdevumiem. Darba iesākumā analizēts dialoga jēdziens (I nodaļa). Tālāk aplūkota viena no dialoga izmantošanas jomām – konfliktu risināšana (II nodaļa). Savukārt pēc tam izvērsti pētīts viens no konfliktu risināšanas veidiem – tiesas spriešana (III nodaļa). Tādējādi pirmās trīs nodaļas veido vienotu kopumu, kurā atainota saikne starp dialogu, konfliktu risināšanu un tiesas spriešanu. Kopīgi aplūkojamas arī turpmākās četras nodaļas, kurās iztirzāti četri galvenie tiesas procesa posmi. Pirmais posms ir procesa dalībnieku uzklauššana (IV nodaļa), kurai seko samierināšana (V nodaļa). Ja samierināšana ir nesekmīga, nākamais posms ir lietas risinājuma rašana (VI nodaļa). Savukārt pēdējais posms ir lietas risinājuma pamatošana (VII nodaļa). Katrā no minētajiem posmiem tiek izmantots dialogs. Visbeidzot darbā apskatītas divas ar tiesu darbu saistītas problēmas – zemā sabiedrības uzticēšanās tiesām un nepietiekamā tiesu efektivitāte –, kā arī dialoga loma šo problēmu risināšanā (VIII nodaļa). Darba apjoms ir 251 lappuse.

Pētniecības metožu raksturojums

Galvenās darbā izmantotās pētniecības metodes ir topika, dialektika un loģika. Topika norāda uz avotiem, kur meklējama problēmu risināšanai nepieciešamā informācija. Dialektika kā “par” un “pret” argumentu mijiedarbība nodrošina sameklētās informācijas apstrādi. Toties loģika ļauj no apstrādātās informācijas veidot slēdzienus un iegūt pamatotus secinājumus. Turklāt aplūkotajās metodēs iekļaujas arī citas metodes – tostarp analītiskā, vēsturiskā, salīdzinošā un socioloģisko pētījumu metode. Analītiskā metode ir caurvijusi visu darba tapšanas gaitu, aptverot gan problēmu, gan iespējamo risinājumu analīzi. Vēsturiskā metode izmantota, pētot tiesas spriešanas pirmsākumus un pamatojuma principa rašanos. Salīdzinošā metode pielietota, apzinot ārvalstu pieredzi tiesu efektīvizēšanā. Savukārt kvantitatīvo un kvalitatīvo socioloģisko pētījumu metode izvēlēta, lai izzinātu dažādus sociālos fenomenus – it īpaši sabiedrības uzticēšanos.

Izmantoto avotu raksturojums

Autoram nav zināms neviens darbs, kurā tiesas spriešana būtu vispusīgi aplūkota no dialoga skatpunkta. Tomēr ir vairāki darbi, kuros dialoga gaismā analizēti atsevišķi tiesas spriešanas aspekti. Viens no šiem aspektiem ir procesa dalībnieku un tiesas argumentu mijiedarbība. To pētījuši tādi zinātnieki kā *Jürgens Hābermāss* (*Jürgen Habermas*, 1929), *Roberts Aleksi* (*Robert Alexy*, 1945), *Auliss Ārnio* (*Aulis Aarnio*, 1937), *Aleksandrs Pečēniks* (*Aleksander Peczenik*, 1937–2005) un *Evelīne T. Feterisa* (*Eveline T. Feteris*, 1955). Otrs aspekts ir tiesību piemērošana, kuru *Marks van Hūke* (*Mark Van Hoecke*, 1949) raksturojis kā tiesas dialogu ar likumdevēju, procesa dalībniekiem, citām tiesām, tiesībzinātniekiem un sabiedrību, bet *Rolfs Grešners* (*Rolf Gröschner*, 1947) – kā dialogu starp tiesību

normām un faktiskajiem apstākļiem. Pētīta tikusi arī tiesas nolēmumu atzišana, kura atbilstoši *Gintera Hāgera* (*Günter Hager*, 1943) domām panākama dialoga ceļā. Taču, lai gan minētajos darbos ir daudz vērtīgu atziņu, dialoga lomu tiesas spriešanā tie atspoguļo fragmentāri. Tādēļ trūkstošās atziņas autors ir atvasinājis no citiem darbiem, kuri dialoga saikni ar tiesas spriešanu lielākoties atklāj netieši. Tie pirmām kārtām ir *Aristoteļa* (*Aristotélēs*, 384.–322.g.p.m.ē.), *Hansa-Georga Gadamera* (*Hans-Georg Gadamer*, 1900–2002) un *Deivida Boma* (*David Bohm*, 1917–1992) darbi, kuros aprakstīta dialoga būtība. Tiem seko *Mortona Deiča* (*Morton Deutsch*, 1920), *Gerharda Švarca* (*Gerhard Schwarz*, 1937) un *Frīdriha Glāsla* (*Friedrich Glasl*, 1941) darbi par konfliktu risināšanu. Tiesas spriešanas pirmsākumu izpēte balstīta uz *Ulriha Mantes* (*Ulrich Manthe*, 1947), *Uves Vēzela* (*Uwe Wesel*, 1933) un *Edvarda Ādamsona Hēbela* (*Edward Adamson Hoebel*, 1906–1993) darbiem. Savukārt tiesas spriešanas būtība atklāta, pētot *Tomasu Raizera* (*Thomas Raiser*, 1935) un *Mārtina Šapīro* (*Martin Shapiro*, 1933) darbus. Lai raksturotu tiesas procesu, izmantoti *Rolanda Hofmana* (*Roland Hoffmann*, 1960), *Reinholda Cipeliusa* (*Reinhold Zippelius*, 1928) un *Bernda Ritera* (*Bernd Rütters*, 1930) darbi. Uzklaušīšana analizēta, atsaucoties uz *Robertu Veimāru* (*Robert Weimar*, 1932), *Edgaru Alana Lindu* (*Edgar Allan Lind*, 1948) un *Toma R. Tailera* (*Tom R. Tyler*, 1950) darbiem. Toties *Lorensa M. Fridmena* (*Lawrence M. Friedman*, 1930) un *Marka Galanteru* (*Marc Galanter*, 1931), kā arī *Karstena-Mihaela Ortlofa* (*Karsten-Michael Ortloff*, 1941) un *Jana Maltes fon Bargena* (*Jan Malte von Bergen*, 1978) darbi izmantoti, aprakstot samierināšanu. Lietas risinājuma rašana izzināta, pamatojoties uz *Filipa Mastronardi* (*Philippe Mastronardi*, 1946), *Karla Larenca* (*Karl Larenz*, 1903–1993), *Klausa-Vilhelma Kanarisa* (*Claus-Wilhelm Canaris*, 1937) un *Duglasa Voltona* (*Douglas Walton*, 1942) darbiem, bet lietas risinājuma pamatošana aplūkota, balstoties uz *Uves Kišela* (*Uwe Kischel*, 1964) un *Ježija Vroblevska* (*Jerzy Wróblewski*, 1926–1990) darbiem. Sabiedrības uzticēšanās tiesām iztīrāta, ņemot vērā *Niklasu Lūmana* (*Niklas Luhmann*, 1927–1998), *Raselu Hardīnu* (*Russell Hardin*, 1940), *Pjotra Štompkas* (*Piotr Sztompka*, 1944) un *Bernda Lāno* (*Bernd Lahno*, 1952) darbus. Savukārt *Vilfredo Pareto* (*Vilfredo Pareto*, 1848–1923), *Ektora Fiksa-Fjero* (*Héctor Fix-Fierro*, 1961) un *Loda Verēka* (*Lode Vereeck*, 1965) darbi bijuši nozīmīgākie tiesu efektivitātes izpētē.

Latvijas tiesību zinātnē visvairāk uzmanības veltīts dialoga metodei kā vienai no tiesas nolēmumu argumentācijas metodēm. Tā aplūkota gan *Ineses Gaideles* (1978) rakstā “Tiesas nolēmumu argumentācijas problēmas”, gan autora monogrāfijā “Būtisko lietas apstākļu noskaidrošana un vērtēšana”. Plašāk dialoga sasaiste ar tiesas spriešanu atklāta autora monogrāfijā “Dialoga metodes teorētiskais pamatojums un argumentatīvā nozīme”. Tajā analizēts dialogs, kurš norisinās ne tikai tiesas nolēmumu argumentācijā jeb lietas risinājuma pamatošanā, bet arī citos tiesas procesa posmos – it īpaši uzklaušīšanā. Visbeidzot uzklaušīšanā notiekošais dialogs aprakstīts arī *Radas Matjušinas* (1982) rakstā “Saruna

tiesas procesā". Tomēr šajos darbos dialoga loma tiesas spriešanā nav izzināta gana dziļi un vispusīgi. Turklāt Latvijas tiesību zinātnē nav pietiekami pētīta arī pati tiesas spriešana. Lai gan *Sanitas Osipovas* (1968) darbos ir raksturota tiesas spriešanas būtība, *Jāņa Neimaņa* (1976), *Daigas Rezevska* (1974) un citu autoru darbos iztirzātas tiesas spriešanā izmantojamās juridiskās metodes un *Gata Litvina* (1984) darbos vērtēta tiesu efektivitāte, minētie darbi tomēr nesniedz pilnīgu tiesas spriešanas kopainu.

Tā kā darbā aplūkotos jautājumus Latvijas zinātnieki ir pētījuši maz vai arī nav pētījuši nemaz, atsaucēm galvenokārt izmantoti ārvalstu zinātnieku darbi. Tie lielākoties iegūti Minsteres Universitātes (*Westfälische Wilhelms-Universität Münster*) bibliotēkā, kuras krājumus autors pētīja 2009. gadā ar Vācijas Akadēmiskās apmaiņas dienesta atbalstu profesora *Vilfrīda Šlītera* (*Wilfried Schlüter*, 1935) vadībā. Vairums literatūras avotu ir monogrāfijas, kurām seko raksti no grāmatām un laikrakstiem. Taču izmantoti arī pētījumi, konferenču referāti, promocijas darbi, vārdnīcas, plašsaziņas līdzekļu publikācijas, lasītāju komentāri un daiļliteratūra. Lai darbam piešķirtu praktisku nozīmīgumu, tas papildināts ar atsaucēm uz normatīvajiem tiesību aktiem, tiesu praksi un citiem materiāliem – tostarp politikas plānošanas dokumentiem, normatīvo tiesību aktu anotācijām un sabiedriskās domas aptaujām. No tiesu prakses pārsvarā izmantoti Augstākās tiesas (Senāta) Administratīvo lietu departamenta nolēmumi, jo autors šajā departamentā ilgu laiku strādāja par tiesneša palīgu. Prakses piemēri lielākoties aptver laiku līdz 2012. gadam.

Promocijas darba novitātes teorētiskajā un praktiskajā aspektā

Darbs ir zinātniski novatorisks, jo tajā no dialoga skatpunkta apskatīti visi nozīmīgākie tiesas spriešanas aspekti, balstoties uz zināšanām tiesību filozofijā, tiesību vēsturē, tiesību socioloģijā un tiesību teorijā, kā arī psiholoģijā un ekonomikā. Dialogiskais skatījums, izpētes vispusīgums un starpdisciplinārais tvērums piešķir darbam teorētisku un praktisku nozīmīgumu gan Latvijā, gan citās valstīs.

Latvijas tiesību zinātnē darbs ir pirmais pētījums, kurā vienkopus aplūkota tiesas spriešanas būtība, tiesas process un nozīmīgākās ar tiesu darbu saistītās problēmas. Tādējādi darbs, kurš līdzinās tiesas spriešanas rokasgrāmatai, būs īpaši noderīgs studentiem, tiesnešiem un politikas plānotājiem.

Promocijas darba rezultātu aprobācija

Vairākas darbā paustās atziņas ietvertas šādās autora zinātniskajās publikācijās.

1. Bārdiņš G. 9. pants. Patvaļas aizlieguma princips. Grām.: Briede J. (zin. red.) *Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 158.–163. lpp.

2. Bārdiņš G. Dialogue as Precondition for Application of Living Law in Courts. In: Mikuļa M., Peķsa W., Stolarski K. (Eds.) *Possessio ac iura in re. The History of the Real Law*. Krakow: Jagiellonian University, 2012, pp. 203–210
3. Bārdiņš G. Normatīvācija kā viens no tiesu pārslodzes cēloņiem. Grām.: Oļehnovičs D., Zuģicka I. (sast.) *Daugavpils Universitātes 53. starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Daugavpils: Saule, 2012, 8 lpp.
4. Bārdiņš G. Dialoga jēdziens un tā attiecināšana uz tiesas procesu. *Latvijas Universitātes žurnāls "Juridiskā zinātne"*, 2011, Nr. 2, 19.–26. lpp.
5. Bārdiņš G. Tiesas spriešanas efektivitāte administratīvajās tiesās. *Jurista Vārds*, 2009. 24.marts, Nr. 12, 10.–15. lpp.
6. Bārdiņš G. Pierādījumi. Grām.: Briede J. (zin. red.) *Administratīvais process tiesā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008, 302.–324. lpp.
7. Bārdiņš G. Dialoga metode un sabiedrības uzticība tiesai. *Jurista Vārds*, 2007. 18. septembris, Nr. 38, 1.–7. lpp.
8. Bārdiņš G. *Dialoga metodes teorētiskais pamatojums un argumentatīvā nozīme*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2007, 78 lpp.
9. Bārdiņš G. *Būtisko lietas apstākļu noskaidrošana un vērtēšana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 57 lpp.

Darba rezultāti aprobēti arī četrās zinātniskajās konferencēs.

1. Latvijas Universitātes 73. zinātniskā konference (2015). Referāts "Vērtību svēršana un līdzsvarošana: piemērs no Satversmes tiesas prakses".
2. Starptautiskā zinātniskā konference "*Possessio ac iura in re. The History of the Real Law*" (Jagellonu Universitāte, Krakova, 2011). Referāts "*Dialogue as Precondition for Application of Living Law in Courts*".
3. Daugavpils Universitātes 53. starptautiskā zinātniskā konference (2011). Referāts "Normatīvācija kā viens no tiesu pārslodzes cēloņiem".
4. Latvijas Universitātes 66. zinātniskā konference (2008). Referāts "Dialoga loma tiesas spriešanā: vēsturiskie aspekti".

IZPĒTES IZKLĀSTS

I. Dialogs

Kopš cilvēces pirmsākumiem cilvēku starpā notiek nemitīga informācijas apmaiņa un mijiedarbība, kura noris sarunās jeb dialogos. Sarunas mēdz būt daudzveidīgas, taču lielākoties tās pieder kādam no trim sarunas veidiem – uz saprašanas vērstai sarunai, uz rezultātu vērstai sarunai vai šo sarunu apvienojumam.

Uz saprašanas vērstas sarunas dalībniekiem ir kopīgs mērķis sameklēt patiesību. Viņi apzinās, ka ikvienai lietai ir vismaz divas puses un ka patiesību par lietu var uzzināt, ja to aplūko no visām pusēm. Vienpusējs skatījums vēl nav patiesība, bet tikai viens no viedokļiem. Tādēļ, lai nonāktu pie patiesības, ir jāpanāk saprašanās, atšķirīgos viedokļus apvienojot vai pārveidojot kopīgā izpratnē. Šāda saruna atbilst klasiskajai izpratnei par dialektiku kā pretnostatītu viedokļu svēršanu nolūkā panākt saprašanas. Tā atbilst arī diskursa teorijas centrālajam jēdzienam – komunikatīvai rīcībai.

Uz rezultātu vērstas sarunas dalībnieki netiecas pēc kopīgas patiesības. Par patiesību viņi uzskata katrs savu viedokli, tāpēc viņiem ir katram savs mērķis – kāds konkrēts rezultāts, kuru viņi vēlas panākt sarunas gaitā. Šāda saruna ir saistīta ar retoriku kā mākslu labi runāt un pierunāt. Savukārt diskursa teorijā uz rezultātu vērstu sarunu uzskata par stratēģisku rīcību.

Uz saprašanas vērsta saruna un uz rezultātu vērsta saruna ir ideāltipi, kuri dzīvē reti sastopami. Biežāk novērojams šo abu sarunu apvienojums – tostarp tiesas procesā. No vienas puses, procesa dalībnieki tiecas pēc pretējiem lietas iznākumiem. No otras puses, uzklusot un apsverot viens otra argumentus, viņi var panākt arī saprašanas. Turklāt tiesnesis atšķirībā no procesa dalībniekiem nav ieinteresēts kādā noteiktā lietas iznākumā, bet gan patiesībā. Tāpēc tiesneša skatījumā tiesas process daudz vairāk līdzinās uz saprašanas vērstai sarunai.

Saruna, kura noris mutvārdos, rakstveidā vai jebkādā citā saziņas veidā, ir ārējs dialogs. Turpretim iedomāta saruna, kura noris domātāja apziņā, ir iekšējs dialogs. Kā vienā, tā otrā gadījumā būtiskākās dialoga funkcijas ir sagādāt, apstrādāt un radīt informāciju. Katra dialoga dalībnieka rīcībā ir kāda informācija, kā piemēru minot viedokļus un argumentus. Dialogs ir forums, kurā notiek šīs informācijas apmaiņa un mijiedarbība. Apmainoties ar informāciju, dalībnieki uzzina to, ko nav zinājuši iepriekš. Savukārt, informācijai mijiedarbojoties, tā tiek kritiski pārbaudīta. Šāda esošās informācijas apmaiņa un mijiedarbība ļauj radīt jaunu informāciju, kura savukārt ļauj dalībniekiem sasniegt viņu izvēlētu dialoga mērķi.

II. Konflikta risināšana

Viena no dialoga izmantošanas jomām ir konflikta risināšana. Konflikts ir pretnostatījums, kurš izriet no mērķu, vajadzību, interešu, viedokļu vai citu izpausmju sadursmes. Konflikts pastāv, kamēr pretnostatījumu izjūt kaut viens konflikta dalībnieks. Tāpēc, lai konfliktu atrisinātu, pretnostatījums pilnībā jānovērš. Tas ir iespējams, konflikta dalībniekiem panākot saprašanos – konsensu vai kompromisu.

Konsenss ir vienprātība, kura rodas, abas pretnostatījuma puses apvienojot kopīgā sintēzē. Ja šāda sintēze neizdodas, tālāk jāmeklē kompromiss jeb daļēja piekāpšanās. Konsenss ir visvērtīgākais risinājums, jo tas konflikta dalībniekiem sniedz vislielāko ieguvumu – viņi abi ir pilnībā apmierināti ar risinājumu. Savukārt kompromiss ir otrs vērtīgākais risinājums. Lai arī tas var neapmierināt konflikta dalībniekus visā pilnībā, panāktā saprašanās tomēr ļauj viņiem abiem justies kā ieguvējiem. Līdz ar to konsenss un kompromiss ir mērķi, pēc kuriem jātiecas, risinot ikvienu konfliktu. Ja risinājuma pamatā nav nedz konsensa, nedz kompromisa, pretnostatījums netiek pilnībā novērsts un arī konflikts netiek pilnībā atrisināts.

Konflikta dalībniekiem vispirms būtu jācenšas novērst domstarpības pašu spēkiem. Turklāt domstarpību novēršana būtu jāsāk ar tiekšanos pēc saprašanās. Lai gan šāda pieeja sniedz vislielāko ieguvumu, dzīvē tā ir grūti īstenojama. Tā neizdodas, ja konflikta dalībnieki nespēj vai nevēlas panākt risinājumu, kurš būtu pieņemams viņiem abiem. Tāpēc gadījumos, kad konflikta dalībnieku sarunas nonāk strupceļā, palīgā var tikt aicināts kāds trešais. Tādējādi rodas triāde, kuru veido divas konfliktējošās puses un neitrāla trešā puse – mediators, samierinātājs, šķīrējtiesa vai tiesa.

III. Tiesas spriešana

Tiesa ir cilvēks vai cilvēku kopums, kuram piemīt vara izšķirt konfliktu. Atbilstoši vispārējam uzskatam minēto varu nodrošina tiesas īstenošanā valsts vara, tāpēc tiesas spriešana parasti tiek saistīta ar sabiedrībām, kurās izveidojusies valsts. Vienlaikus pastāv uzskats, ka vara izšķirt konfliktu var izrietēt arī no konflikta izšķirēja personiskās autoritātes. Tādā gadījumā tiesas spriešana attiecināma arī uz pirmsvalsts sabiedrībām.

Tiesas spriešanu raksturo šāda definīcija – neatkarīgs tiesnesis pēc procesa dalībnieku sacīkstes piemēro tiesību normas nolūkā taisīt dihotomu nolēmumu, saskaņā ar kuru vienam procesa dalībniekam ir taisnība, bet otram nav taisnības. Minētā definīcija atklāj vairākas tiesas spriešanas iezīmes. Pirmkārt, izlemšana, kā pusē ir taisnība, tiesa izšķir konfliktu. Otrkārt, tiesa konfliktu izšķir, pamatojoties uz tiesību normām, kuras nodrošina tiesas nolēmuma leģitimitāti un saistošo spēku. Treškārt, tiesas process parasti noris kā sacīkste, kurā procesa

dalībnieki cīnās par savām pozīcijām, bet tiesa noteic uzvarētāju un zaudētāju. Ceturtkārt, tiesu spriež neatkarīgs tiesnesis. Lai gan viņš ir neatkarīgs no jebkādas ietekmes, viņu tomēr nevar uzskatīt par pilnībā neieinteresētu. Spriežot tiesu, tiesnesis īsteno sabiedrības interesi, lai tiktu atrisināts konflikts, kurš var kaitēt ne tikai pašiem konflikta dalībniekiem, bet arī sabiedrībai. Tādā veidā tiesnesis veic sociālo kontroli.

Tiesas ir instruments, ar kuru valsts īsteno sociālo kontroli pār sabiedrību. Tajā pašā laikā sabiedrība vērsas pie tiesām kā sociālās kontroles pakalpojumu sniedzējām. Tā kā valsts īsteno sociālo kontroli sabiedrības interesēs, sabiedrībai ir tiesības prasīt, lai šī kontrole tiek nodrošināta – minētās tiesības atspoguļojas pamattiesībās uz taisnīgu tiesu. Tātad tiesai ir pienākums nodrošināt sociālās kontroles pakalpojumus. Kā atzīts Vācijas tiesību zinātnē, uzskats par tiesām kā autoritārām konflikta izšķirējām atiet sāņus, bet priekšplānā izvirzās uzskats par tiesām kā pakalpojumu sniedzējām. Šis paradigmu maiņas iespaidā Vācijas tiesneši savu darbu arvien vairāk sāk izprast kā sabiedrībai sniegtus pakalpojumus. Līdzīgi arī Latvijā pausta atziņa, ka tiesas darbs jāsāk uzskatīt par pakalpojumu sniegšanu sabiedrībai.

Tiesās var nonākt konflikti no teju visām dzīves jomām. Tas gan nenozīmē, ka tiesām ir piekritīgi pilnīgi visi konflikti. Tiesas risina tikai tos konfliktus, kuru risināšanā var izmantot tiesības. Citiem vārdiem sakot, tie ir konflikti, kurus iespējams pārvērst tiesiskajos strīdos. Piemēram, konfliktu par lietas piederību var pārvērst civiltiesiskā strīdā par īpašuma tiesībām uz lietu. Tā kā īpašuma tiesības uz lietu regulē virkne tiesību normu, konflikta dalībnieki ar tām var pamatot savus prasījumus, bet tiesa ar tām var pamatot savu nolēmumu.

Tomēr konflikta pārvēršanai tiesiskajā strīdā ir arī ēnas puses. Pārvēršot konfliktu tiesiskajā strīdā, tiek sašaurināts tā tvērums. Tas, kas paliek pāri no konflikta kā tiesiskais strīds, ir sociālās norises abstrakcija, kura izfiltrēta caur tiesisko regulējumu. Tā kā tiesas spriešanas priekšmets ir tiesības, tiesa cenšas atmest visu lieko, lai varētu labāk atrisināt konkrētu tiesību jautājumu. Tiesa aprobežojas ar tiesiski nozīmīgajiem faktiskajiem apstākļiem, nepievēršot uzmanību konflikta personiskajai un emocionālajai jomai. Lai gan tādējādi tiek ietaupīts tiesas laiks, par to tiek maksāts ar konflikta dalībniekiem nodarīto netaisnību, neaplūkojot viņu stāstu visā pilnībā. Tiesa nošķir būtiskos faktiskos apstākļus no nebūtiskajiem, taču konflikta dalībniekiem arī nebūtiskie apstākļi ir nozīmīgi, jo tie pieder viņu stāstam.

Konflikts ir pretnostatījums, tāpēc konflikta dalībnieki mēdz ieņemt pretējas pozīcijas. Tomēr pretnostatījums var būt šķietams – aiz pretējām pozīcijām var slēpties ne tikai pretējas, bet arī kopīgas un saskanīgas intereses. Konflikta risināšanā izmantojot tiesības, minētais apstāklis netiek ņemts vērā. Tiesības ir izteiktas bināra koda veidā – tās noteic, ka kaut kas ir pareizs vai nepareizs, tiesisks vai prettiesisks. Līdz ar to tiesību binārā struktūra aicina ieņemt pretējas pozīcijas, kā arī piedāvā “vai nu, vai nu” un “visu vai neko” risinājumu. Tiesības piedāvā

melnu vai baltu risinājumu, lai gan dzīve drīzāk ir raiba un patiesība bieži vien ir kaut kur pa vidu. Šo iemeslu dēļ tiesa nereti konfliktu izšķir, bet pilnībā neatrisina. Šādos gadījumos konflikts mēdz uzplaiksnīt atkal no jauna, reizēm ar citu nosaukumu. Tādējādi starp sabiedrību, kura sagaida konflikta pilnīgu atrisināšanu, un tiesu, kura konfliktu tikai izšķir, rodas plaša. Šī plaša sabiedrībā rada vilšanos, taču cilvēki tik un tā turpina nākt uz tiesu. Viens no minētā paradoksa cēloņiem ir normativizācija.

Modernajā sabiedrībā sociālo kontroli galvenokārt īsteno valsts, un tiesības ir kļuvušas par sociālās kontroles galveno līdzekli. Tāpēc jo attīstītāka sabiedrība, jo lielāka vajadzība pēc tiesībām. Turklāt pieprasījumu pēc tiesībām vēl vairāk sekmē apstākļi, ka valsts tiecas īstenot sociālo kontroli arī tur, kur to joprojām spētu īstenot pati sabiedrība. Tādējādi sabiedrības īstenošanā sociālā kontrole tiek noniecināta un tādēļ vēl straujāk zaudē savu ietekmi. Līdz ar to modernajā sabiedrībā ir novērojams “normatīvais izsalkums”. Atbilde uz šo izsalkumu ir tiesiskā regulējuma izplešanās jeb normativizācija, kura izpaužas kā likumdevēja radīti “likumu plūdi”. Arvien vairāk dzīves norišu tiek pakļautas tiesiskajam regulējumam, un pieaug ne tikai regulējuma apjoms, bet arī sarežģītība. Turklāt normativizācija skar arī konfliktus un to risināšanu. Izvēloties risināt konfliktu ar tiesību palīdzību, tas tiek normativizēts jeb pārvērsts tiesiskajā strīdā. Šādam normativizētam konfliktam valsts piedāvā normativizētu risināšanas veidu – tiesas spriešanu.

Pārvēršot konfliktu tiesiskajā strīdā, rodas iespēja izmantot vienu no valsts garantētajām pamattiesībām – tiesības uz taisnīgu tiesu. Proti, rodas iespēja konflikta risināšanā izmantot valsts palīdzību, kura citādi nebūtu pieejama. Turklāt, vērsoties tiesā, konflikta dalībnieki var izvairīties no konflikta risināšanas pašu spēkiem. Uzstāt uz savām tiesībām un aizstāvēt tās tiesā var būt vienkāršāk nekā pašiem meklēt risinājumu. Būtiska loma šajā gadījumā ir tiesību binārajai struktūrai, kura mudina ieņemt pretējas pozīcijas un aicina uz sacensību. Sacensības pārņemti, konflikta dalībnieki visiem līdzekļiem cenšas gūt uzvaru viens pār otru – tostarp izmantojot tiesāšanos no pirmās līdz pēdējai tiesu instancei. Visu šo normativizācijas vilinājumu iespaidā konflikta dalībnieki nespēj saskatīt, ka tiesas spriešanai ir daudz trūkumu un ka tā ne vienmēr ir piemērotākais konflikta risināšanas veids. Tiesas spriešana ir piemērota tikai tad, ja konflikts ir saistīts vienīgi ar tiesībām vai arī ja konfliktu nekādi neizdodas atrisināt citos veidos. Tādējādi tiesai nav jābūt vietai, kurā konfliktu risināšana sākas, bet gan vietai, kurā konflikti tiek risināti pēc tam, kad tikuši izmēģināti visi pārējie risināšanas veidi. Citiem vārdiem sakot, tiesas spriešana ir galējais līdzeklis (*ultima ratio* – latīņu val.).

Lai apzinātu tiesas spriešanas priekšrocības un trūkumus, ir vērts to salīdzināt ar mediāciju. Gan tiesnesis, gan mediators ir trešie, kuri iesaistās konflikta risināšanā, tomēr viņu lomas ir atšķirīgas. Mediators palīdz konfliktējošajām pusēm pašām atrisināt konfliktu, turpretim tiesnesis risina konfliktu pušu vietā.

Mediācija raugās pāri pušu pozīcijām, aiz kurām var slēpties viņu patiesās intereses, vajadzības, mērķi, nolūki, vēlmes, bailes, gaidas un priekšstati. Turpretim tiesas spriešana balstās vienīgi uz tiesību pozīcijām. Mediācijā puses necinās viena pret otru, bet gan sadarbojas, lai rastu vislabāko risinājumu. Turpretim tiesas procesā puses ir pretinieces, kuras vēlas viena otru uzvarēt. Mediācijā būtiskākais ir nevis savas taisnības pierādīšana, bet saprašanās. Turpretim tiesas procesā puses cenšas pārliecināt tiesnesi par savu pozīciju pamatotību. Mediācijā tiek ņemti vērā visi apstākļi, kuriem ir nozīme konflikta risināšanā, turpretim tiesa aprobežojas tikai ar tiesiski nozīmīgajiem faktiskajiem apstākļiem. Ar mediācijas palīdzību konflikts parasti tiek atrisināts pilnībā, turpretim tiesas procesā tas lielākoties tiek vienīgi izšķirts. Mediācija ir vērsta uz nākotni, jo tā koncentrējas uz pušu interesēm un savstarpējām attiecībām. Turpretim tiesas spriešana ir vērsta uz pagātņi, jo tiesību normas tiek piemērotas pagātnē notikušiem faktiskajiem apstākļiem. Mediācija tiecas pēc abu pušu ieguvuma. Tās mērķis ir panākt tādu risinājumu, kurā ikvienai pusei tiek iespējami daudz sniegts un iespējami maz atņemts. Mediācijā puses atsakās no kaut kā mazāk vērtīga, lai iegūtu kaut ko salīdzinoši vērtīgāku. Turpretim tiesas procesā panākt abpusēju ieguvumu parasti ir ļoti grūti. Tajā pietiekami neatklājas patiesās pušu intereses, tāpēc nav iespējams ar savstarpēju ņemšanu un došanu panākt abas puses apmierinošu risinājumu. Līdz ar to viena puse mēdz būt ieguvēja, bet otra – zaudētāja. Visbeidzot mediācija ir neformāls process iepretim formālajam tiesas procesam, un tā parasti ir lētāka un ātrāka nekā tiesas process. Tādējādi mediācijai ir daudz priekšrocību, kuru dēļ tā šķiet pārāka par tiesas spriešanu. Taču jāņem vērā, ka mediācija ir iespējama tikai tad, ja konflikts tai ir piemērots. Mediācija ir iespējama, ja konsenss pušu starpā ir vismaz teorētiski iespējams un ja vienas puses ieguvums noteikti nenoved pie otras puses zaudējuma. Mediācija nav iespējama, ja pretējas ir ne tikai pozīcijas, bet arī pamatā esošās intereses. Ja intereses pašos pamatos šķiet nesavienojamas un ja nav sagaidāms, ka sarunu gaitā kaut kas varētu mainīties, tad mediācijai ir jāizpaliek. Šādos gadījumos, kad konfliktu iespējams atrisināt tikai atbilstoši shēmai “vienam ir taisnība, bet otram nav taisnības”, trūkst sarunām nepieciešamās telpas. Tā tas ir, piemēram, strīdā par īpašuma tiesībām uz lietu, kā arī visos citos konfliktos, kuru centrā ir tiesības. Turklāt līdzās sarunu telpai vajadzīga arī vēlme iesaistīties sarunās. Ja šie priekšnoteikumi neīstenojas, atliek vienīgi vērsties tiesā. Tādēļ tiesas spriešana dažkārt ir vienīgais piemērotais konflikta risināšanas veids. Šādos gadījumos nedz mediācija, nedz citas tiesas spriešanas alternatīvas patiesībā nemaz nav īstas alternatīvas, jo tās nespēj nodrošināt tādu rezultātu, kādu spēj vienīgi tiesas spriešana. Līdz ar to tiesas spriešanai reizēm ir monopolstāvoklis.

No minētā izriet, ka tiesas spriešana nav nedz labāka, nedz sliktāka par citiem konfliktu risināšanas veidiem. Tā var būt vienīgi piemērota vai nepiemērota atkarībā no konflikta rakstura. Tiesas spriešana ir piemērota konfliktam, kuram tiesas spriešanas alternatīvas vairs nespēj līdzēt. Turpretim, ja konfliktu tomēr

var atrisināt ar šīm alternatīvām, tad tiesas spriešana tam nav piemērota. Tā nav piemērota gan tādēļ, ka tiesas spriešanas alternatīvas šādos gadījumos konflikta dalībniekiem spēj sniegt lielāku ieguvumu, gan tādēļ, ka tiesas resursi tiek izšķērdēti konfliktam, kuram tiesas palīdzība nemaz nav nepieciešama. Tāpēc ir būtiski, lai konfliktam tiktu sameklēts vispiemērotākais risināšanas veids. Minētos veidus var izkārtot šādā virknē – divpusējas sarunas, mediācija, samierināšana, šķīrējtiesa un tiesas spriešana. Virknes sākumā ir tie konfliktu risināšanas veidi, kuri visvairāk vērsti uz saprašanos un kuri tādēļ konflikta dalībniekiem spēj sniegt vislielāko ieguvumu. Līdz ar to piemērotākā risināšanas veida meklējumiem jānotiek šādā secībā – vispirms jāapsver divpusējas sarunas, pēc tam mediācija, tad samierināšana, pēcāk šķīrējtiesa un visbeidzot tiesas spriešana. Ja šī secība netiek ievērota, tad pastāv bažas, ka konflikta dalībnieki nepamanīs piemērotāko risināšanas veidu. Piemēram, konflikta risināšanai uzreiz izvēloties tiesas spriešanu, tā dalībnieki var neapjaust, ka viņi varētu iegūt vairāk no mediācijas vai samierināšanas.

Tātad tiesas spriešana no visiem triādiskajiem konfliktu risināšanas veidiem ir vismazāk vēsta uz saprašanos. Procesa dalībnieki var nebūt spējīgi panākt saprašanos, un to viņu starpā var nebūt spējīga panākt arī tiesa. Tomēr tiesai ir jātiecas pēc saprašanās. Tiesas spriešana ir valsts sniegts konfliktu risināšanas pakalpojums, kuram jābūt pēc iespējas augstvērtīgākam – tādām, kurš vērsti uz konflikta pilnīgu atrisināšanu. Līdz ar to uz saprašanos balstīts konflikta risinājums ir tiesas procesa ideālais mērķis, pēc kura jātiecas, bet kurš var palikt nesasniegts. Ja saprašanās netiek panākta, tiesas nolēmums tiek izpildīts neatkarīgi no procesa dalībnieku gribas. Šādos gadījumos tiesas process kalpo konflikta izšķiršanai, bet ne pilnīgai atrisināšanai. Tāpēc konflikta izšķiršana ir reālais tiesas procesa mērķis iepretim konflikta atrisināšanai kā ideālajam mērķim.

IV. Uzklauššana

Tiesas procesu var iedalīt četros posmos – uzklauššanā, samierināšanā, lietas risinājuma rašanā un lietas risinājuma pamatošanā. Uzklauššana ir tiesas procesa pirmais posms, kurā tiesa noskaidro un apstrādā lietā nozīmīgo informāciju, bet procesa dalībnieki līdzdarbojas lietas risinājuma rašanā.

Tiesas uzklauša procesa dalībniekus, gan lasot viņu iesniegtos dokumentus, gan klausoties viņu sacīto tiesas sēdē. Tādā veidā pirmām kārtām tiek noskaidroti lietas faktiskie apstākļi. Lai izšķirtu konfliktu, tiesai jānoskaidro būtiskie apstākļi – tie, kuri nepieciešami tiesību normas piemērošanai. Taču procesa dalībnieki nereti vēlas izklāstīt arī tiesiski nenozīmīgos apstākļus. Pievēršoties vienīgi būtiskajiem apstākļiem, tiesa iegūst konflikta izšķiršanai nepieciešamo informāciju, patērējot pēc iespējas mazāk laika. Savukārt, uzklaušot procesa dalībnieku stāstu visā pilnībā, tiesa sniedz viņiem augstvērtīgāku konfliktu risināšanas pakalpojumu.

Līdzās lietas faktiskajiem apstākļiem uzklaušīšanā tiek noskaidroti arī tiesiskie apstākļi jeb informācija par lietā piemērojamajām tiesību normām. Atbilstoši romiešu tiesību principam “*iura novit curia*” (tiesības zina tiesa – tulkojums no latīņu val.) tiesisko apstākļu noskaidrošana ir vienīgi tiesas ziņā. Tomēr mūsdienās tiesības ir kļuvušas tik sarežģītas, ka to pilnīga pārzināšana tiesai vairs nav pa spēkam. Tāpēc tiesību jomā tiesu vairs nevar uzskatīt par viszinošu speciālistu – tiesa ir pakļauta informācijas plūdiem, kuri tai liedz vienai pašai izsekot līdzī visām izmaiņām likumos, judikatūrā, tiesību zinātnē un arī pašā sabiedrībā.

Uzklausot procesa dalībnieku argumentus un apsvērumus, tiesa uzzina, kādi ir viņu ieskati par iespējamo lietas risinājumu. Tiesa uzzina, kurus faktiskos apstākļus procesa dalībnieki uzskata par tiesiski nozīmīgiem un kā viņi tos novērtē. Tiesa arī uzzina, kuras tiesību normas procesa dalībnieki uzskata par piemērojamām un kā viņi tās interpretē. Visbeidzot tiesa uzzina, ar kādām domāšanas norisēm procesa dalībnieki nonāk līdz, viņuprāt, pareizajam lietas risinājumam. Šī apstrādātā informācija palīdz tiesai nonākt pie sava lietas risinājuma. Līdz ar to tiesas rastais lietas risinājums ir procesa dalībnieku un tiesas kopdarbs. Proti, lai noskaidrotu un apstrādātu lietā nozīmīgo informāciju, tiesai ir vajadzīga procesa dalībnieku palīdzība. Iztrūkstot šai palīdzībai, samazinās iespējas rast pareizu lietas risinājumu.

Uzklaušīšanā ir saskatāma dialektika kā viena no dialoga izpausmēm. Dialektika ir cieši saistīta ar argumentāciju, kuras sākumpunkts ir pretnostatīti viedokļi par kādu problēmjautājumu. Lai panāktu vienprātību, argumentācijas dalībnieki cenšas iegūt piekrišanu savam viedoklim, pamatojot to ar “par” argumentiem un atspēkojot otra dalībnieka “pret” argumentus. Tādējādi starp “par” un “pret” argumentiem notiek nemitīga sacensība, kuras rezultātā pretnostatītie viedokļi tiek pārveidoti. Tādā veidā argumentācijas dalībnieki ar radošas sacensības palīdzību dialektiski dodas pretim vislabākajam konflikta risinājumam.

Uzklaušīšanu var aplūkot arī no diskursa teorijas skatpunkta. Diskurss būtu ideāla uzklaušīšana, kurā tiesa un procesa dalībnieki neierobežoti tiekots pēc patiesības. Tomēr neierobežota uzklaušīšana tāpat kā neierobežots diskurss ir vienīgi ideāls, kurš nav pilnībā īstenojams. No šī ideāla uzklaušīšanu šķir daudzi procesuālajos noteikumos ietverti ierobežojumi, kā piemēru minot procesuālos termiņus vai mutvārdu procesa aizstāšanu ar rakstveida procesu. Ierobežojumu mērķis ir nodrošināt, lai lietas tiktu izskatītas laikus un lai tiesas resursi tiktu izmantoti pēc iespējas lietderīgāk.

V. Samierināšana

Tiesas centienus panākt procesa dalībnieku starpā saprašanos dēvē par samierināšanu. Tā ir iespējama ikvienā tiesas procesa posmā – sākot ar uzklaušīšanu un beidzot ar lietas risinājuma pamatošanu. Tomēr parasti samierināšana noris uzklaušīšanā, tām abām cieši savijoties.

Samierināšana ir izplatīta agrīnajās valstīs, kurās joprojām pastāv ievērojama sabiedrības locekļu savstarpējā atkarība. Konflikta dalībniekiem ir svarīgi nesarauc attiecības, lai turpmāk varētu dzīvot kopā mierā un saskaņā. Tā kā šādu saskaņu iespējams panākt vienīgi ar konflikta pilnīgu atrisināšanu, agrīno valstu tiesu galvenais uzdevums ir samierināt.

Kad ciešas saites vieno vairs tikai necīgu sabiedrības daļu, vairāk kļūst tādu konfliktu, kuru dalībnieku starpā nav ciešu attiecību. Tādējādi samazinās nepieciešamība pēc konfliktu risinājumiem, kuri vērsti uz savstarpējo attiecību saglabāšanu. Ja konflikta dalībniekiem nav ciešu attiecību, viņiem var pietikt arī ar konflikta izšķiršanu. Šo un citu iemeslu dēļ tiesas laika gaitā ir attālinājušās no samierināšanas funkcijas.

Patlaban tiesām piemītošā samierināšanas funkcija atgūst savu sākotnējo nozīmīgumu. Piemēram, Vācijā priekšstats par samierināšanu pēdējo simts gadu laikā ir piedzīvojis būtiskas pārmaiņas. Ja kādreiz izlīguma sarunas lielākoties tika atstātas procesa dalībnieku ziņā un tiesa vien ieprotokolēja sarunu iznākumu, tad šobrīd minētās sarunas noris tiesā, turklāt tās ir regulāri novērojama parādība. Šo pārmaiņu cēlonis ir atziņa, ka samierināšana sniedz lielāku ieguvumu nekā konflikta izšķiršana. Samierināšanas mērķis ir panākt procesa dalībnieku starpā saprašanos, kura izbeidz ne tikai tiesisko strīdu, bet arī atrisina tā pamatā esošo konfliktu. Tāpēc samierinot tiesa sniedz procesa dalībniekiem augstvērtīgāku konfliktu risināšanas pakalpojumu.

Samierināšanai ir daudz kopīga ar mediāciju. Mediācija ir konfliktu risināšanas veids, kurš var tikt izmantots kā patstāvīga tiesas spriešanas alternatīva. Šādos gadījumos tiek runāts par tīro mediāciju. Tomēr mediācija var tikt sasaitīta arī ar tiesas procesu, par ko liecina tādi mediācijas veidi kā tiesas atvasinātā mediācija, tiesas mediācija un integrētā mediācija. Tiesas atvasinātā mediācija izpaužas tādējādi, ka tiesa, atzīstot konfliktu par piemērotu mediācijai, aicina procesa dalībniekus to risināt ar mediācijas palīdzību ārpus tiesas. Līdzīgi izpaužas arī tiesas mediācija ar vienu vienīgu atšķirību – procesa dalībniekiem tiek piedāvāts izmantot mediāciju nevis ārpus tiesas, bet gan turpat tiesā (proti, tiesas mediācija noris tiesā, taču ārpus tiesas procesa). Savukārt integrētā mediācija paredz mediācijas izmantošanu pašā tiesas procesā, tiesai izmantojot atsevišķus mediācijas elementus. Pie mediācijas elementiem parasti tiek pieskaitītas mediācijas tehnikas. Piemēram, tiesa tāpat kā mediators var izmantot aktīvo klausīšanos, lomu spēli un citas tehnikas nolūkā veicināt procesa dalībnieku saprašanos. Tiesa var integrēt tiesas procesā arī atsevišķus vai pat visus mediācijas posmus (tādā gadījumā tā gan nav “īsta” mediācija, jo tiesai piemītošās lēmēja tiesības ir prētrunā mediācijas būtībai). Tomēr mediācijas elementi nebūt netiek izsmelti vienīgi ar mediācijas tehnikām un posmiem. Par mediācijas elementu būtu uzskatāms ikviens tiesas centiens panākt procesa dalībnieku starpā saprašanos. Līdz ar to integrētā mediācija ne ar ko neatšķiras no samierināšanas.

Latvijā paredzēts vispirms ieviest tīro mediāciju, pēc tam tiesas atvasināto mediāciju, bet kā pēdējās – tiesas mediāciju un integrēto mediāciju. Pamatojot

integrētās mediācijas ieviešanas atlikšanu, politikas plānotāji norāda, ka šis mediācijas modelis ir reti izplatīts un ka nav skaidri tā pamatprincipi. Autoraprāt, šāda nostāja nav pamatota. Kaut arī integrētās mediācijas jēdziens radās tikai 1998. gadā, samierināšana un līdz ar to arī integrētā mediācija jau izsenis ir viens no galvenajiem tiesas uzdevumiem. Tādēļ integrētā mediācija nav jaunievedums, kuram nepieciešama ieviešana. Šis mediācijas veids jau ir “ieviests”, taču netiek pienācīgi izmantots. Tāpēc ir vajadzīga integrētās mediācijas tālāka attīstīšana.

Lai attīstītu integrēto mediāciju, tiesnešu un procesa dalībnieku vidū vispirms jāiesakņojas izlīgšanas apziņai. Kā vieniem, tā otriem jāvēlas izmantot uz saprašanos vērstas konfliktu risināšanas priekšrocības un jābūt gataviem aizstāt tiesas procesam raksturīgo sacensību ar savstarpēju sadarbību. Tādējādi nepieciešama jauna izpratne, jauns domāšanas veids. Papildus tam tiesnešiem vajadzīgas arī zināšanas, kā nonākt līdz izlīgumam. Tiesnešu izglītība ietver zināšanas par tiesību piemērošanu, taču par izlīguma sarunām viņiem parasti nekas netiek mācīts. Proti, tiesneši nav mācīti, kā panākt izlīgumu. Līdz ar to pienācīga tiesnešu izglītība līdzās izlīgšanas apziņai ir būtiskākie priekšnoteikumi tālāki integrētās mediācijas attīstībai.

VI. Lietas risinājuma rašana

Ja tiesai izdodas procesa dalībniekus samierināt, lieta tiek izbeigta vai nu ar izlīgumu, vai ar pieteikuma atzīšanu vai atsaukšanu. Taču, ja samierināšana neizdodas, sākas nākamais tiesas procesa posms – lietas risinājuma rašana. Tajā tiesai jānonāk līdz nolēmuma rezolūtīvajai daļai.

Lietas risinājuma rašanā sevišķa nozīme ir domāšanai. Tā kā domāšana ir iekšējs dialogs domātāja apziņā, arī lietas risinājuma rašana ir dialogiska. Piemēram, lai sameklētu piemērojamo tiesību normu un noskaidrotu tās saturu, tiesa izmanto dialogu ar likumdevēju. Tiesa pēta normas tekstā ietverto likumdevēja vēstījumu, likuma izstrādes materiālos atspoguļotos normas tapšanas apsvērumus, kā arī vēsturisko situāciju normas radīšanas brīdī. Minētā izpēte līdzinās dialogam, jo tā izpaužas kā iedomātas likumdevēja atbildes uz tiesas uzdotajiem jautājumiem. Tiesa iesaistās dialogā ar tiesām, kuras piemērojušas tiesību normu līdzīgās lietās. Tādā veidā tiesa iegūst informāciju par normas interpretāciju, tiesību tālākveidošanu un citiem jautājumiem. Tikpat nozīmīgs ir dialogs ar tiesībzinātniekiem. Tiesai ir svarīgi zināt, vai tiesībzinātnieki atzīst tiesu praksi par pareizu vai, gluži otrādi, saskata tajā kļūdas. Vienlaikus tiesai nepieciešams arī dialogs ar visu sabiedrību. Tiesai jāseko līdzi sabiedrības attīstībai un jāpamana pārmaiņas gan faktiskajās norisēs, gan vērtību priekšstatos.

Domāšana noris gan kā sistēmdomāšana, gan kā problēmdomāšana. Sistēma sastāv no elementiem, starp kuriem ir noteiktas attiecības un kuriem ir noteiktas funkcijas. Juridiskajā domāšanā sevišķa nozīme ir tiesību sistēmai, kuras

elementi ir tiesību normas. Ņemot vērā normu kopsakaru, tās iespējams sakārtot noteiktā struktūrā. Tādējādi no haotiskas normu gūzmas tiek iegūts pārskatāms normu kopums. Sistēma nodrošina arī skaidrību, jo tiek novilkta robeža starp sistēmai piederošajiem un nepiederošajiem elementiem – elementi, kuri nav tiesību normas, nepieder tiesību sistēmai. Šāda nošķiršana ir būtiska, jo juridiskai problēmai nepieciešams juridisks risinājums, tāpēc tas jāmeklē tiesību sistēmā. Proti, juristam tiesību sistēmā jāsameklē tiesību norma, ar kuras palīdzību atrisināt juridisko problēmu. Tādējādi jurists domā tiesību sistēmas ietvaros, kā rezultātā juridiskā domāšana iegūst sistēmisku raksturu.

Sistēmdomāšana noris lineāri, juristam virzoties no viena sistēmas elementa pie nākamā. Šādai lineāri sistēmiskai domāšanai tiek pretstatīta problēmdomāšana, kura ir centriska – tās centrā ir problēma, ap kuru riņķo vairāki iespējamie risinājumi. Tādējādi sistēmdomāšana ir vērsta uz slēdziena izdarīšanu, kā premisas izmantojot sistēmas elementus. Turpretim problēmdomāšana galvenokārt ir vērsta uz premisu meklēšanu, slēdziena izdarīšanai atvēlot otršķirīgu lomu. Vēl viena atšķirība ir tā, ka sistēmdomāšana kā premisas izmanto esošos sistēmas elementus, kamēr problēmdomāšanas gaitā var tikt rasti arī jauni elementi. Līdz ar to sistēmdomāšana noris sistēmas ietvaros, bet problēmdomāšana var iziet arī ārpus sistēmas robežām. Tas nozīmē, ka problēmdomāšanai ir viena būtiska priekšrocība – ar tās palīdzību iespējams sameklēt tādu risinājumu, kurš nav atrodams sistēmā.

Sistēmdomāšana un problēmdomāšana savstarpēji mijiedarbojas. Apzinot argumentus un pārveidojot tos par premisām, problēmdomāšana papildina sistēmu. Savukārt premisu loģiskā strukturēšana un esošās sistēmas attīstība kalpo problēmdomāšanai kā pamats jauniem problēmu risinājumiem. Mijiedarbība starp sistēmdomāšanu un problēmdomāšanu izpaužas arī tādējādi, ka tās abas noris viena otrai līdzās. Piemēram, kaut arī problēmdomāšana var iziet ārpus esošās sistēmas ietvariem, problēmdomāšanas iznācumam tomēr ir jābūt saskaņā ar sistēmu un harmoniski tajā jāiekļaujas. Savukārt sistēmdomāšana, sastopoties ar grūtībām sameklēt problēmas risinājumu esošās sistēmas ietvaros, var izmantot problēmdomāšanas palīdzību. Šo mijiedarbību uzskatāmi ataino tiesnešu tiesību rašanās.

Tiesnesim ir jāatrisina tiesiskais strīds, lietas faktiskajiem apstākļiem piemērojot tiesību normu. Tādēļ viens no tiesneša uzdevumiem ir piemērojamās tiesību normas meklēšana. Tā kā romāņu-ģermāņu tiesību saimē tiesību pamatavots ir normatīvie tiesību akti jeb likumi, tiesību norma vispirms tiek meklēta “rakstītajās tiesībās”. Vienkāršajās lietās šie meklējumi nesagādā grūtības – tiesnesis bez pūlēm atrod vajadzīgo tiesību normu, kura turklāt uzreiz ir gatava subsumcijai ar lietas faktiskajiem apstākļiem. Turpretim sarežģītajās lietās tiesību normas atrašana un piemērošana ir problemātiska. Likuma norma var būt neskaidra, nepilnīga, novecojusi vai pretrunā ar citām tiesību normām, tā var piedāvāt netaisnīgu lietas risinājumu, vai arī tās var vienkārši trūkt. Šādos gadījumos sistēmdomāšanai ir

nepieciešama problēmdomāšanas palīdzība. Šī palīdzība dod iespēju tiesnesim izmantot tādus rīkus kā tiesību normu interpretāciju, tiesību tālākveidošanu, tiesisko seku apsvēršanu un vispārējo tiesību principu piemērošanu. Izmantojot minētos rīkus, tiesnesis var nonākt pie vispārējām atziņām, kuras dēvē par tiesnešu tiesībām. Tādējādi tiesnešu tiesības ir problēmdomāšanas rezultāts, kurš papildina tiesību sistēmu – ar nosacījumu, ka tas atbilst šai sistēmai. Tiesnešu jaunrade, kura neatbilst tiesību sistēmai, uzskatāma par patvaļu.

Sistēmdomāšana ir saistīta ar loģiku, kura līdzās topikai un dialektikai uzskatāma par vienu no domāšanas pamatmetodēm. Loģika nodrošina domāšanas formālo pareizību. Tā noteic, kā sakārtot esošo zināšanu elementus, lai ar tiem nonāktu pie jaunām zināšanām. Tomēr formālā loģika veido tikai juridiskās domāšanas karkasu. Pievēršoties vienīgi domāšanas struktūrai, bet ne saturam, loģika neaptver juridisko domāšanu visā pilnībā. Piemēram, loģika ļauj pārbaudīt, vai no tiesību normas un faktiskajiem apstākļiem formāli izriet tiesiskās sekas. Taču loģika nesniedz atbildi, vai šīs sekas ir arī saturiski pareizas, jo tiesību normas interpretācijas un faktisko apstākļu novērtēšanas saturiskā puse neietilpst loģikas tvērumā. Tāpēc līdzās loģikai jāizmanto ar problēmdomāšanu saistītās metodes – topika un dialektika.

Topika ir problēmdomāšanas māksla. Tā kā problēmas risinājums izriet no slēdziena premisām, tad sameklēt problēmas risinājumu nozīmē sameklēt premisas. Līdz ar to topikas galvenais uzdevums ir premisu meklēšana: vispirms hipotēzes formā tiek izvirzītas dažādas iespējamo premisu alternatīvas; tālāk tiek apzināti visi argumenti, kuri runā “par” un “pret” šīm alternatīvām; pēc tam notiek argumentu svēršana, tādējādi atlasot premisas ar vislielāko svaru. Topika īpašu uzmanību velta tieši argumentu apzināšanai. Vārds “topika” cēlies no vārda “*topos*”, kurš grieķu valodā nozīmē “vieta”. Proti, *topos* ir vieta, kurā iespējams pasmelties argumentus. Gluži tāpat kā ir viegli atrast paslēptas lietas, ja to atrašanās vieta ir zināma, tā ir jāzina pareizās vietas, kur meklēt argumentus.

Ikvienas problēmas pamatā ir pretnostatījums. Ja problēmai nav zināms neviens iespējamais risinājums, tad tas ir pretnostatījums starp zināmo un nezināmo. Savukārt, ja problēmai ir vairāki iespējamie risinājumi, no kuriem jāizvēlas viens, tad tas ir pretnostatījums starp “par” un “pret”. Dialektika ir metode, ar kuru iespējams pārvarēt šos pretnostatījumus. Proti, pretnostatījums starp zināmo un nezināmo ir pārvarams ar hermeneitisko dialektiku, virzoties no zināmā uz nezināmo un pēc tam no nezināmā uz zināmo. Savukārt pretnostatījums starp “par” un “pret” ir pārvarams ar sintētisko dialektiku, tēzi un antitēzi pārvēršot sintēzē.

Hermeneitisko dialektiku raksturo būtisko lietas faktisko apstākļu un piemērojamās tiesību normas noskaidrošana. Tā sākas ar procesa dalībnieku stāstījumu par lietas faktiskajiem apstākļiem. Šo stāstījumu dēvē par faktisko apstākļu jēlmateriālu, jo tas satur gan būtiskus, gan nebūtiskus apstākļus, turklāt tajā var nebūt ietverti visi būtiskie apstākļi. Hermeneitiskās dialektikas izpratnē šis

jēlmateriāls ir zināmais, bet nezināmais ir piemērojamā tiesību norma. Lai nonāktu līdz vajadzīgajām zināšanām, tiesa virzās no zināmā uz nezināmo (balstoties uz zināšanām par faktisko apstākļu jēlmateriālu, tiesa atlasa vairākas iespējami piemērojamās tiesību normas, kuras kopā veido tiesību normu jēlmateriālu). Tālāk tiesa atgriežas pie zināmā (zināšanas par tiesību normu jēlmateriālu ļauj tiesai konkretizēt faktisko apstākļu jēlmateriālu). Pēc tam atkal notiek virzība no zināmā uz nezināmo (konkretizētais faktisko apstākļu jēlmateriāls ļauj konkretizēt tiesību normu jēlmateriālu). Tā šis dialogs starp faktiskajiem apstākļiem un tiesību normām turpinās, līdz tiek iegūtas pilnīgas zināšanas.

Sintētiskā dialektika tiek izmantota, ja pastāv pretnostatījums starp vairākiem pierādījumiem, faktiskajiem apstākļiem, tiesību normām, viedokļiem, argumentiem, vērtībām, vajadzībām, interesēm, mērķiem un citiem savstarpēji salīdzināmiem elementiem. Minēto pretnostatījumu var pārvarēt, vai nu alternatīvas apvienojot vienā veselumā, vai arī kādai no tām dodot priekšroku. Šim nolūkam kalpo apsvēršana, kura izpaužas kā dialogs starp alternatīvām. Apsvēršanas pirmais posms ir pretnostatīto alternatīvu svēršana. Ja kādai no alternatīvām iespējams dot priekšroku tā, ka pārējās alternatīvas tiek atmestas, tad svēršana ir pirmais un vienlaikus arī noslēdzošais apsvēršanas posms. Piemēram, ja viens pierādījums ir ticams, tad otrs nav ticams. Šādos gadījumos priekšroka jādod alternatīvai ar lielāko svaru. Turpretim, ja nevienu alternatīvu nav iespējams atmet, līdzās svēršanai ir nepieciešams arī apsvēršanas otrais posms – līdzsvarošana. Tā nodrošina visu alternatīvu vienlaicīgu īstenošanu ierobežotā apjomā atbilstoši alternatīvu svaram. Kā piemēru var minēt vispārējos tiesību principus, kuri izteic tiesiskās sistēmas augstākās vērtības. Ja vispārējie tiesību principi saduras, sekošana vienam principam reti kad pilnībā izslēdz iespējamību sekot arī otram principam.

VII. Lietas risinājuma pamatošana

Tiesai ir ne tikai jānonāk līdz lietas risinājumam, bet tas arī jāpamato. Šāds pamatošanas pienākums izriet no pamatojuma principa, kurš ir viens no demokrātiskas tiesiskās valsts pamatelementiem.

Pamatojumā tiesai jāparāda, kā tā nonākusi līdz lietas risinājumam (iekšējais pamatojums), un jāizskaidro, kāpēc tā devusi priekšroku vienam, nevis otram risinājumam (ārējais pamatojums). Proti, iekšējā pamatojumā tiesai jāataina juridiskais siloģisms – jāatklāj lietas risinājuma loģiskā saikne ar lietas faktiskajiem apstākļiem un piemērojamo tiesību normu. Savukārt ārējā pamatojumā tiesai jāizskaidro juridiskā siloģisma premisu izvēle – jāatveido risinājuma rašanas gaitā notikušais dialogs, kurā mijiedarbojušies par lietas faktiskajiem apstākļiem un piemērojamo tiesību normu paustie viedokļi un argumenti. Šāds pamatojums visupirms pilda informēšanas funkciju. Tas informē, kā konstatēti un novērtēti lietas faktiskie apstākļi, kā sameklēta un interpretēta piemērojamā tiesību norma

un kā iegūts juridiskā siloģisma gala secinājums. Minētā informācija padara tiesas nolēmumu saprotamu, kā arī ļauj pārbaudīt tā pareizību. Tajā pašā laikā pamatojumam piemīt arī pārliecināšanas funkcija. Pārliecinot procesa dalībniekus par nolēmuma pareizību, tiesa pilnībā atrisina viņu starpā esošo konfliktu. Turklāt tiesai jācenšas, lai nolēmumu atzītu arī sabiedrība, tādā veidā nodrošinot tam maksimālu leģitimitāti.

Pamatošana ir cieši saistīta ar argumentāciju. Kā jau minēts, argumentācijas dalībnieki cenšas iegūt piekrišanu savam viedoklim, pamatojot to ar “par” argumentiem un atspēkojot “pret” argumentus. Šāda argumentu mijiedarbība vispirms novērojama uzklaušīšanā – dialogā, kurš noris procesuālajos dokumentos un tiesas sēdē. Pēc tam tā turpinās lietas risinājuma rašanā – dialogā, kurš noris tiesneša apziņā. Visbeidzot kā uzklaušīšanā un lietas risinājuma rašanā notikusā dialoga sastāvdaļa tā tiek rekonstruēta tiesas nolēmuma pamatojumā. Minētā rekonstrukcija var izpausties divējādi. Pirmkārt, pamatojumā var tikt atveidots argumentācijas gala iznākums, atainojot vienīgi dialogu pārdzīvojušos “par” argumentus. Otrkārt, pamatojumā var tikt atveidots viss argumentācijas process, atainojot “par” un “pret” argumentu mijiedarbību. Pirmajā gadījumā pamatojums atgādina monologu, bet otrajā – dialogu.

Lai pamatojums būtu pārliecinošs, tas jāveido kā dialogs, kurā risinājums tiek aizstāvēts pret esošu vai iespējamu kritiku. Pirmkārt, pamatojumā pēc iespējas pilnīgāk jāataino risinājumu pamatojošie “par” argumenti, tādā veidā pakļaujot tos kritikai. Otrkārt, pamatojumā jāietver tādi “par” argumenti, kuri sniedz atbildes uz risinājuma pareizību apšaubošiem kritiskiem jautājumiem. Treškārt, tiesai jāatspēko “pret” argumenti, kuri pamato risinājuma alternatīvas. Tomēr, kā liecina Latvijas tiesu prakse, šie noteikumi ne vienmēr tiek ievēroti. Dažkārt tiesas neatbild uz kritiskiem jautājumiem un neatspēko “pret” argumentus. Tādējādi izvēlētais risinājums tiek uzdots par pašsaprotamu, “noslēpjot” citu risinājumu iespējamību. Šāds pamatojums nav pārliecinošs, jo neaplūkotas risinājuma alternatīvas, neatspēkotie argumenti un neatbildētie jautājumi vieš šaubas par sprieduma pareizību – pat tad, ja spriedums ir pareizs.

Tātad pamatojumam ir jābūt pilnīgam – tajā jāataino visas nozīmīgākās domāšanas norises, ar kurām nonākts līdz lietas risinājumam. Tajā pašā laikā pamatojumam jābūt kodolīgam, lai tas neapgrūtinātu lasītāju un ļautu labāk iedziļināties lietas būtībā. Proti: procesa dalībnieku un zemāko instanču tiesu argumenti nav jāpārraksta, bet gan jāizklāsta to būtība; tiesību normas parasti nav jācītē, bet īsi jāatspoguļo to saturs; pēc iespējas jāizvairās no aprakstošajā daļā minētās informācijas atkārtošanas motīvu daļā un noteikti jāizvairās no liekvārdības; teikumi jāveido īsi un vienkārši, vairoties no gariem, sarežģītu izteiksmju un palīgteikumu virknējumiem. Tomēr jāatzīst, ka Latvijas tiesu praksē kodolīgs un vienlaikus pilnīgs pamatojums lielākoties vēl ir nesasniegts ideāls.

VIII. Uzticēšanās tiesām un tiesu efektivitāte

Lielāko daļu savu vajadzību cilvēki spēj apmierināt vienīgi ar sadarbības palīdzību, kopīgiem spēkiem tiecoties pēc mērķa, kurš nav sasniedzams individuāli. Šādos gadījumos ikviena cilvēka ieguvums ir atkarīgs no pārējo cilvēku rīcības. Minētā atkarība ir saistīta ar nedrošību, jo cilvēki ir principā neparedzami – neviens nevar būt pilnīgi pārliecināts par otra iespējamo rīcību. Tādējādi neviens nevar būt drošs, ka cerētā ieguvuma vietā sadarbība nenesīs zaudējumu. Šis nedrošības dēļ sadarbība var kļūt neiespējama, tāpēc ir vajadzīgs nedrošības pārvarēšanas mehānisms. Šāds mehānisms ir uzticēšanās.

Uzticoties cilvēks rikojas tā, it kā viņš būtu drošs par nākotni – it kā viņš būtu pārliecināts par citu cilvēku iespējamo rīcību. Līdz ar to uzticēšanās reducē nākotnes kompleksitāti un ļauj pieņemt riskantus lēmumus – tostarp lēmumu sadarboties. Tomēr nākotnes kompleksitāti var reducēt ne vien ar uzticēšanos, bet arī ar neuzticēšanos. Tās abas izpaužas kā pārliecība par cilvēku iespējamo rīcību, tikai uzticēšanās ir pozitīva pārliecība, bet neuzticēšanās – negatīva.

Neuzticēšanās bloķē sadarbību, tāpēc to parasti uzskata par nevēlamu. Tomēr neuzticēšanās ir nevēlama vienīgi tad, ja sadarbība būtu nesusi ieguvumu. Pretējā gadījumā neuzticēšanās ir pat ļoti nepieciešama, jo tā pasargā no zaudējuma. Līdz ar to neuzticēšanās līdzīgi kā uzticēšanās ir sabiedrībai nozīmīgs kultūras resurss. Būtiski, lai šie resursi tiktu pareizi izmantoti: pareizi ir uzticēties uzticamajam un neuzticēties neuzticamajam; savukārt nepareizi ir uzticēties neuzticamajam un neuzticēties uzticamajam.

Pēdējās desmitgadēs daudzās attīstītajās valstīs novērojams vispārējs uzticēšanās sarukums, kurš tiek saistīts ar modernajai sabiedrībai raksturīgajām norisēm. Modernajā sabiedrībā cilvēki spēj izveidot ciešas attiecības tikai ar niecīgu sabiedrības daļu, tāpēc viņiem ir mazāk zināšanu vienam par otru. Šī iemesla dēļ viņiem ir grūtāk novērtēt uzticamību un pieņemt pareizu lēmumu uzticēties vai neuzticēties. Turklāt modernajai sabiedrībai raksturīgās islaicīgās attiecības samazina nepieciešamību pēc attiecību turpināšanas, vienlaikus samazinot arī pamudinājumu būt uzticamam. Sarūkot uzticamībai, sarūk arī uzticēšanās.

Uzticēties var ne tikai cilvēkiem, bet arī institūcijām – tostarp valsts institūcijām, pie kurām pieder arī tiesas. Tāpēc, pētot uzticēšanos tiesām, jāņem vērā īpatnības, kuras raksturo uzticēšanos visām valsts institūcijām. Pirmkārt, domājot par uzticēšanos valsts institūcijām, cilvēki parasti domā par šo institūciju spēju labi veikt savu darbu. Šāda uzticēšanās vairāk līdzinās pārliecībai par institūciju līdzšinējo un turpmāko veikumu. Otrkārt, cilvēkiem bieži vien pietrūkst zināšanu par valsts institūciju uzticamību, jo ar institūcijām nav iespējams izveidot tik ciešas attiecības kā ar cilvēkiem. Tādēļ iegūtās zināšanas nereti ir pietiekamas, lai neuzticētos, bet nepietiekamas, lai uzticētos. Treškārt, valsts kopš apgaismības tiek uztverta kritiski un jautājoši – tāpat ar zināmu neuzticēšanos. Šis neuzticēšanās pamatā ir iespējamība, ka valsts vara var tikt izmantota

nepareizi. Šāda minimāla, pēc kontroles alkstoša neuzticēšanās ir veselīga, jo tā pasargā no kaitējuma, kurš varētu tikt nodarīts ar valsts varas nepareizu izmantošanu.

Tātad valsts institūcijas lielākoties saistās ar neuzticēšanos, jo tām ir vieglāk neuzticēties nekā uzticēties, turklāt minimāla neuzticēšanās tām pat ir veselīga. Tomēr svarīgi, lai valsts institūcijām veltītā neuzticēšanās nebūtu pārmērīga, jo pretējā gadījumā tā iegūst negatīvu ietekmi. Piemēram, krasa neuzticēšanās parlamentam un valdībai samazina sabiedrības politisko līdzdalību. Tā samazina arī sabiedrības atbalstu minēto institūciju izvēlētajai politikai, tādējādi apgrūtinot ne tikai politisko lēmumu pieņemšanu, bet arī pieņemto lēmumu īstenošanu. Ar līdzīgām problēmām izteiktas neuzticēšanās gadījumā sastopas arī tiesas. Ja konflikta dalībnieks tiesai neuzticas, viņš nevēlēsies tai deleģēt sava konflikta risināšanu. Savukārt, ja tiesa tomēr risina konfliktu, nebaudot uzticēšanos, tās rastais risinājums, visdrīzāk, nebūs visu konflikta dalībnieku atzīts. Līdz ar to sabiedrības uzticēšanās ir viens no efektīvas tiesu darbības priekšnoteikumiem.

Efektivitāte ir pakāpe, kādā tiek sasniegts izvirzītais mērķis salīdzinājumā ar resursu patēriņu. Samēru starp izvirzīto un sasniegto mērķi var saukt par mērķa efektivitāti (*effectiveness* – angļu val., *Effektivität* – vācu val.), bet samēru starp sasniegto mērķi un patērētajiem resursiem var dēvēt par resursu efektivitāti (*efficiency* – angļu val., *Effizienz* – vācu val.). Šos abus efektivitātes aspektus var apvienot – tādā gadījumā rīcība uzskatāma par efektīvu, ja tā ļauj sasniegt mērķi, lietderīgi izmantojot resursus.

Tiesu mērķis ir atrisināt vai vismaz izšķirt konfliktus, kuru risināšana tām uzticēta. Šim nolūkam nepieciešami tādi resursi kā tiesnešu un tiesas darbinieku darbs, nauda, kā arī tiesu ēkas un aprīkojums. Minētie resursi ir ierobežoti, tāpēc tie jāizmanto efektīvi – it īpaši, ja tiesas spriešanas pakalpojumu pieprasījums pārsniedz piedāvājumu.

Neizskatot lietas laikus, tiesas nepilnīgi īsteno konfliktu risināšanas funkciju un tādējādi nesasniedz savu mērķi. Šāds mērķa efektivitātes trūkums nav pieņemams, jo valsts institūcijām ir jāspēj sasniegt mērķis, kura labad tās izveidotas. Tā kā mērķa efektivitāte ir cieši saistīta ar resursu efektivitāti (jo ar ierobežotiem resursiem mērķi parasti var sasniegt tikai tad, ja resursus izmanto efektīvi), demokrātiskā tiesiskā valstī funkcionē efektivitātes princips – vispārējais tiesību princips, kurš aptver gan mērķa, gan resursu efektivitāti. Tas vienlīdz attiecas uz visiem valsts varas atzariem, jo mērķis ar ierobežotiem resursiem ir jāsasniedz ne tikai tiesām, bet arī citām valsts institūcijām.

Daudzās valstīs tiesas nesasniedz savu mērķi, jo nespēj izskatīt lietas laikus. Proti, lai gan lietas izskatīšana vienā tiesu instancē nedrīkstētu pārsniegt sešus mēnešus, parasti šis laiks ir ilgāks. Minēto situāciju var mainīt, palielinot tiesas resursu daudzumu vai arī lietderīgāk izmantojot esošos resursus. Resursu daudzuma palielināšana gan ne vienmēr ir iespējama (jo nevar, piemēram,

neierobežoti palielināt tiesnešu skaitu), tāpēc atliek pievērsties esošo resursu lietderīgākai izmantošanai. To savukārt iespējams sasniegt, samazinot lietu skaitu vai izskatot vairāk lietu ar esošajiem resursiem.

Lietu skaita samazināšana ir panākama ar tiesisko strīdu selektivitāti, kura ļauj tiesām izskatīt tikai tiesiski un sociāli nozīmīgos strīdus. Selektivitātei ir vertikālā un horizontālā dimensija. Vertikālo selektivitāti var attēlot kā piramīdu, kuras pamatā ir visi tiesās nonākušie strīdi, bet virsotnē tikai tie, kurus izskatījusi pēdējās instances tiesa. Šādu piramīdu veido, piemēram, pārsūdzības tiesību ierobežojumi, kuru dēļ katrā nākamajā tiesu instancē izskatāmo strīdu skaits arvien samazinās. Horizontālā selektivitāte izpaužas tādējādi, ka strīdi tiek novirzīti prom no tiesām – piemēram, novirzot tos uz tiesas spriešanas alternatīvām. Savukārt vairāk lietu ar esošajiem resursiem iespējams izskatīt, palielinot procesuālo kapacitāti. Kā piemēru var minēt lietu izskatīšanu rakstveida procesā, kurš prasa mazāk tiesas resursu nekā mutvārdu process.

Vertikālajai selektivitātei un procesuālās kapacitātes palielināšanai piederīgie efektīvizēšanas līdzekļi bieži vien ierobežo tiesas procesā notiekošo dialogu. Piemēram, līdz ar pārsūdzības tiesību ierobežošanu tiek ierobežots dialogs, kurš noris tiesas procesa uzklaušīšanas un lietas risinājuma rašanas posmos. Pirmkārt, samazinās dialoga plašums, jo lietas izskatīšanā iesaistās mazāk tiesnešu. Otrkārt, samazinās dialoga dziļums, jo zemākas instances tiesas argumenti netiek apspriesti augstākas instances tiesā. Līdz ar to var samazināties tiesas spriešanas pareizība, jo dialoga ierobežojumu dēļ var netikt apzināti un apsvērti visi tiesiski nozīmīgie argumenti. Citiem vārdiem sakot, minētie ierobežojumi palielina kļūdaina tiesas nolēmuma iespējamību. Šādu iespējamību palielina arī rakstveida process, kurš arīdžan saistīts ar dialoga ierobežojumiem. Izskatot lietu bez tiesas sēdes, tiek ierobežota jautāšana un atbildēšana, kā arī argumentu mijiedarbība. Tas var apgrūtināt lietas apstākļu noskaidrošanu, kā rezultātā tiesa var nonākt pie nepareiza lietas iznākuma.

Palielinoties kļūdainu tiesas nolēmumu iespējamībai, samazinās sabiedrības pārliecība par tiesas spriešanas pareizību. Šis samazinājums izpaužas kā sabiedrības neuzticēšanās tiesām – sabiedrība neuzticas, ja nav pārliecināta par tiesu spēju labi darīt savu darbu. Tādējādi viens no neuzticēšanās cēloņiem ir dialogu ierobežojoši tiesu efektīvizēšanas līdzekļi, kuri vieš šaubas par tiesas spriešanas pareizību. Būtiski, lai minētās šaubas nebūtu pārmērīgas – lai tās atbilstu patiesajam tiesu uzticamības samazinājumam. Šādu atbilstību starp tiesu uzticamību un sabiedrības uzticēšanos, kā tālāk secināts, var panākt ar dialogu starp tiesām un sabiedrību.

Lai sabiedrība varētu novērtēt tiesu uzticamību, tai nepieciešamas zināšanas par tiesu darbu. Tai ir jāizprot tiesu mērķis, uzdevumi, struktūra un darbības principi, kā arī tiesu taisītie nolēmumi. Šādu izpratni iespējams iegūt, ja tiesu darbs ir caurskatāms – ja informācija par tiesu darbu ir atklāta, pieejama un viegli saprotama. Diemžēl pieejamā informācija bieži vien nav viegli saprotama,

jo tiesu tāpat kā daudzu citu institūciju darbs kļūst arvien sarežģītāks. Tāpēc nepietiek vien nodrošināt informācijas atklātību un pieejamību – informācija ir arī pienācīgi jāpavēsta. Tas nozīmē, ka starp tiesām un sabiedrību ir nepieciešams dialogs.

Tiesu un sabiedrības dialogs var norisināties tieši, piemēram, sabiedrībai lasot tiesas nolēmumu pamatojumu. Tomēr parasti šis dialogs noris pastarpināti ar plašsaziņas līdzekļu starpniecību, tiem iegūstot, interpretējot un izplatot informāciju par tiesu darbu. Jo augstvērtīgāka ir iegūtā informācija un tās interpretācija, jo pareizāka veidojas sabiedrības pārliecība par tiesu uzticamību. Tāpēc, ja tiesas sniedz nepilnīgu vai nesaprotamu informāciju un ja plašsaziņas līdzekļi to papildina vai izskaidro ar kļūdainu interpretāciju, sabiedrība nespēj pareizi novērtēt tiesu uzticamību. Līdz ar to sabiedrība var neuzticēties tiesām, pat ja tās ir uzticēšanās vērtas.

Kā liecina sabiedriskās domas aptaujas “Eiobarometrs” dati, Latvijas tiesām 2004. gada oktobrī uzticējās 34 procenti iedzīvotāju, savukārt 2005. gada jūnijā uzticēšanās sasniedza 37 procentu atzīmi. Autoraprāt, šo uzticēšanās pieaugumu citstarp veicināja gan administratīvo tiesu izveide, gan arvien lielākā tiesu caurskatāmība. Taču turpmāk uzticēšanās saruka – no 2005. gada oktobra līdz 2006. gada septembrim tiesām uzticējās vien 32 procenti iedzīvotāju. Ir pietiekams pamats uzskatīt, ka viens no šī sarukuma iemesliem bija vilšanās, kuru radīja administratīvo tiesu nepietiekamā efektivitāte. Toties viszemākais uzticēšanās līmenis tika sasniegts 2007. gada oktobrī (28 procenti) un 2008. gada aprīlī (27 procenti). Šī krituma galvenais iemesls bija 2007. gada vasarā iznākusi grāmata “Tiesāšanās kā ķēķis”, kura atspoguļoja savulaik noklausītas tiesnešu un zvērināta advokāta telefonsarunas. Tās liecināja par vairāku tiesnešu neētisku rīcību, pirms tiesas sēdes ar vienu no pusēm saskaņojot viedokļus, tiesas sēdes atlikšanas iemeslus un pat pierakstot vienas puses advokāta diktētu tiesas spriedumu.

Šāda neētiska rīcība rada aizdomas par korupciju, savukārt minētās aizdomas tāpat kā pati korupcija postoši ietekmē sabiedrības uzticēšanos. Korupcija ļauj apšaubīt tiesu objektivitāti un taisnīgumu, kā arī padotību likumam un tiesībām. Līdz ar to apšaubīšanai tiek pakļauts tiesu darbības pamatu pamats. Turklāt pietiek tikai ar atsevišķiem korupcijas gadījumiem, lai neuzticēšanās izplatītos uz visām tiesām – arī tām, kuras ir uzticēšanās vērtas. Šādu pārmērīgu neuzticēšanos iespējams novērst ar dialogu, tiesām pārliecinot sabiedrību par savu uzticamību.

Ievērojamā neuzticēšanās, ar kuru postkomunistiskajās valstīs sastopas tiesas un citas valsts institūcijas, daļēji ir totalitāro režīmu sekas. Šo režīmu īstenojot sociālā inženierija, kā piemēru minot informācijas sagrozīšanu, slēpšanu un cenzēšanu, radīja vispārēju neuzticēšanos it visam, kas saistīts ar valsti un tās institūcijām. Turklāt totalitārie režīmi sabiedrībā apzināti veicināja neuzticēšanos, aizdomīgumu, nedrošību un bailes, lai tādējādi nodrošinātu savu

stabilitāti. Līdz ar to nostiprinājās izteikta neuzticēšanās, kura saglabājās arī pēc totalitāro režīmu sabrukuma. Patlaban šāda neuzticēšanās var būt daļēji pareiza un daļēji nepareiza. Tā ir pareiza, ciktāl postkomunistiskā valsts vēl nav sasniegusi pienācīgu demokrātijas un tiesiskuma līmeni, un nepareiza, ciktāl sabiedrībai minētais līmenis šķiet zemāks, nekā tas ir patiesībā. Pirmajā gadījumā neuzticēšanos var novērst, postkomunistiskajai valstij kļūstot demokrātiskākai un tiesiskākai, bet otrajā gadījumā, atklājot sabiedrībai patieso demokrātiskuma un tiesiskuma līmeni. Abos gadījumos būtiska loma ir dialogam. Piemēram, tiesas spriešanā dialogs ne tikai sekmē tiesas nolēmumu tiesiskumu, bet arī padara to saskatāmu sabiedrībai.

Dialogs prasa zināmu daudzumu tiesas resursu. Tāpēc jo vairāk dialoga tiek izmantots tiesas spriešanā, jo vairāk resursu tam jāatvēlē. Piemēram: lietas koleģiāla izskatīšana prasa vairāk resursu nekā vienpersoniska izskatīšana; mutvārdu process – vairāk nekā rakstveida process; samierināšana uzklaušīšanas ietvaros – vairāk nekā tikai uzklaušīšana; patstāvīgo tiesību avotu un palīgavotu izmantošana lietas risinājuma rašanā – vairāk nekā tikai patstāvīgo avotu izmantošana; “par” un “pret” argumentu vērtēšana nolēmuma pamatojumā – vairāk nekā tikai “par” argumentu vērtēšana; lietas izskatīšana trīs tiesu instancēs – vairāk nekā tikai vienā tiesu instancē. Ikviena šāda dialoga izpausme sniedz kādu ieguvumu. Piemēram: lietas koleģiāla izskatīšana ļauj pilnīgāk apsvērt iespējamo lietas risinājumu; mutvārdu process veicina procesa dalībnieku līdzdarbošanos risinājuma rašanā; samierināšana spēj nodrošināt visiem procesa dalībniekiem pieņemamu risinājumu; tiesību palīgavotu izmantošana sekmē pareiza risinājuma rašanu; “pret” argumentu vērtēšana pārliecina par rastā risinājuma pareizību; lietas izskatīšana trīs tiesu instancēs samazina kļūdaina risinājuma iespējamību. Jebkurš šāds ieguvums padara tiesas spriešanu kvalitatīvāku. Tomēr tiesas spriešanas kvalitāte ir tikai viens no priekšnosacījumiem tiesu spējai sasniegt savu galveno mērķi – panākt taisnīgu lietas risinājumu. Otrs priekšnosacījums ir tiesas spriešanas kvantitāte, jo tiesām ir jāspēj laikus izskatīt visas saņemtās lietas. Starp šiem abiem priekšnosacījumiem pastāv pretnostatījums.

Gan tiesas spriešanas kvalitātes, gan kvantitātes nodrošināšanai ir vajadzīgi tiesas resursi. Šie resursi ir ierobežoti, tāpēc tie jāsadala starp kvalitāti un kvantitāti tā, lai pēc iespējas pilnīgāk tiktu sasniegts tiesu mērķis. Iedalot pārāk maz resursu kvalitātei, samazinās iespēja rast pareizus un uz saprašanos balstītus lietu risinājumus. Savukārt, iedalot pārāk maz resursu kvantitātei, lietu izskatīšana ielgst. Tāpēc kvalitātei un kvantitātei jābūt līdzsvarā – lietas jāizskata ar pienācīgu kvalitāti saprātīgā laikā. Lai panāktu šādu līdzsvaru, kvalitāti var ierobežot par labu kvantitātei, bet kvantitāti – par labu kvalitātei.

Kvalitātes ierobežošana par labu kvantitātei vienlaikus nozīmē arī dialoga ierobežošana. Ierobežojot dialogu, tiek ietaupīti tam nepieciešamie resursi, kurus tālāk var izmantot kvantitātes palielināšanai. Ja kvantitātes palielinājuma

sniegtais labums pārsniedz kvalitātes samazinājuma radīto zaudējumu, tiesas kopumā kļūst efektīvākas. Piemēram, tiesības uz pārsūdzību ir viens no taisnīgas tiesas elementiem. Tāpēc ir saprotama zaudējušā procesa dalībnieka vēlme, lai lieta tiktu izskatīta pēc iespējas vairākās tiesu instancēs. Tomēr šai vēlmei ir pretnostatāmas valsts iespējas nodrošināt tiesu sistēmas efektīvu funkcionēšanu, ņemot vērā citu personu tiesības un pieejamos resursus. Tādēļ, lai nodrošinātu lietu ātrāku un efektīvāku izskatīšanu, pārsūdzības tiesības var tikt ierobežotas. Līdz ar to vislielākā tiesu efektivitāte ir sasniedzama, ja dialogs tiek sekmēts tur, kur tas ir vislietderīgākais, un tiek ierobežots tur, kur tas nav tik lietderīgs.

Efektivitāti, kuru veido iegūtā labuma pārsvars pār radīto zaudējumu, dēvē par *Keldora–Hiksa* efektivitāti. Tā balstās uz atziņas, ka zaudējuma radīšana efektīvizējot ir pieļaujama, jo zaudējums var tikt kompensēts ar iegūto labumu. Turpretim *Pareto* efektivitāti raksturo atziņa, ka īstens efektivitātes palielinājums tiek iegūts vien tad, ja pēc efektīvizēšanas kādam kļājas labāk un nevienam neklājas sliktāk. Tādējādi *Keldora–Hiksa* efektivitātei atbilst tādi tiesu efektīvizēšanas līdzekļi kā pārsūdzības tiesību ierobežošana un rakstveida process. Savukārt viens no *Pareto* efektivitātei atbilstošajiem līdzekļiem ir tiesas spriešanas alternatīvu izmantošana. Tiesas spriešanas alternatīvas ļauj novirzīt tiesiskos strīdus prom no tiesu sistēmas, tādējādi samazinot pieprasījumu pēc tiesas spriešanas pakalpojumiem. Šis pieprasījuma samazinājums ļauj ietaupīt tiesas resursus, kurus tālāk var izmantot tiesas spriešanas kvalitātes un kvantitātes palielināšanai. Būtiski, ka tiesas spriešanas alternatīvas nerada zaudējumu nedz indivīdiem, nedz sabiedrībai. Gluži otrādi – tās nodrošina ātrāku, lētāku un uz saprašanos vērstāku strīda risināšanu nekā tiesas spriešana.

Lai efektīvizētu pārslogotās tiesas, Latvijas likumdevējs līdz šim galvenokārt izmantojis vertikālo selektivitāti un procesuālās kapacitātes palielināšanu, nepievēršot pienācīgu uzmanību horizontālajai selektivitātei. Proti, priekšroka dota tādiem efektīvizēšanas līdzekļiem kā pārsūdzības tiesību ierobežošana un rakstveida procesam, taču nenovērtētas palikušās tiesas spriešanas alternatīvas – tostarp mediācija. Šāda rīcība nav tālredzīga. Tiesu pārslodzes gadījumā pirmām kārtām jāpārliciecinās, vai darbojas *ultima ratio* princips – vai konflikta dalībniekiem ir pieejamas efektīvas tiesas spriešanas alternatīvas, vai tās tiek izmantotas un vai tiesas spriešana tādējādi kalpo kā galējais konfliktu risināšanas veids. Ja atbilde ir noliedzīga, tiesu efektīvizēšana jāsāk ar minētā principa ieviešanu. Tā iespējams samazināt tiesu pārslodzi, nepatērējot tiesas resursus un neierobežojot, bet tieši sekmējot dialogu. Turklāt jo vairāk konfliktu tiek novirzīti prom no tiesām, jo iedarbīgāki kļūst pārējie efektīvizēšanas līdzekļi – mazākas pārslodzes novēršanai nepieciešams mazāk efektīvizēšanas līdzekļu. Tas vienlaikus nozīmē arī mazāk dialoga ierobežojumu, jo vairums šo līdzekļu panāk resursu ietaupījumu uz dialoga rēķina.

Latvijā *ultima ratio* princips nedarbojas, jo tiesas spriešanas alternatīvas ir neefektīvas un nepopulāras. Līdz ar to sabiedrība ir gatava risināt tiesā ikvienu

tiesiskajā strīdā pārvērstu konfliktu, pat ja tam piemērotāka būtu kāda no tiesas spriešanas alternatīvām. Šī aina atspoguļojas tiesu pārslodzē un plašajos dialoga ierobežojumos, kuri tiek izmantoti tās mazināšanai. Tomēr nedz minētie ierobežojumi, nedz citi izvēlētie efektivizēšanas līdzekļi tiesu pārslodzi nav pilnībā novērsuši – galvenokārt tāpēc, ka nav ieviests *ultima ratio* princips.

SECINĀJUMI

1. Dialogs ir saruna, kurā tiek uzdoti jautājumi, izteikti viedokļi un izvirzīti argumenti. Tāda saruna, kura noris mutvārdos, rakstveidā vai citā saziņas veidā, ir ārējs dialogs. Turpretim iedomāta saruna, kura noris domātāja apziņā, ir iekšējs dialogs.

Dialoga zinātniskā izpēte aizsākās antīkajā pasaulē un turpinās joprojām, atspoguļojoties tādu autoru kā *Aristoteļa*, *Hansa-Georga Gadamera*, *Deivida Boma*, *Jirgena Hābermāsa* un *Roberta Aleksī* darbos. Minētā izpēte citstarp aptver dialoga lomas izziņāšanu dažādās dzīves jomās – tostarp tiesas spriešanā.

2. Dialogā notiek informācijas apmaiņa un mijiedarbība. Tādēļ dialogu var izmantot informācijas sagādāšanai, apstrādāšanai un jaunas informācijas radīšanai.

Apmainoties ar informāciju, dialoga dalībnieki uzzina to, ko nav zinājuši iepriekš. Toties, informācijai mijiedarbojoties, tā tiek kritiski pārbaudīta. Šāda informācijas apmaiņa un mijiedarbība ļauj radīt jaunu informāciju, kura savukārt ļauj dialoga dalībniekiem sasniegt viņu izvēlēto dialoga mērķi.

3. Dialogs var būt: uz saprašanas vērsta saruna, kurā tiek meklēts kopīgs viedoklis; uz rezultātu vērsta saruna, kurā tiek aizstāvēti atšķirīgi viedokļi; vai arī abu minēto sarunu apvienojums, kurā atšķirīgu viedokļu aizstāvēšana var aizvest līdz kopīgam viedoklim.

Tiesas procesā parasti novērojams uz saprašanas un rezultātu vērstu sarunu apvienojums. Lai gan procesa dalībnieki aizstāv katrs savu viedokli, viņu izmantotie argumenti var tikt izmantoti kopīga viedokļa veidošanā.

4. Dialogs ir vislabākā konfliktu risināšanas metode. Tas ļauj sagādāt un apstrādāt konflikta risināšanai būtisko informāciju, nodrošinot pēc iespējas augstvērtīgāku risinājuma rašanu. Augstvērtīgākie risinājumi balstās uz saprašanas – konsensu vai kompromisu.

Konflikts ir pretnostatījums. Lai to atrisinātu, abas pretnostatījuma puses jācenšas apvienot kopīgā sintēzē, tādējādi panākot konsensu jeb vienprātību. Ja šāda sintēze neizdodas, tālāk jāmeklē kompromiss jeb daļēja piekāpšanās.

Konsenss ir visvērtīgākais risinājums, jo tas konflikta dalībniekiem sniedz vislielāko ieguvumu – viņi abi ir pilnībā apmierināti ar risinājumu. Savukārt kompromiss ir otrs vērtīgākais risinājums. Lai arī tas var neapmierināt konflikta dalībniekus visā pilnībā, panāktā saprašanās tomēr ļauj viņiem abiem justies kā ieguvējiem.

5. Konflikta risināšanā var izmantot tiesību normas. Tādā gadījumā konflikts tiek normativizēts jeb pārvērsts tiesiskajā strīdā. Šādus normativizētus konfliktus var risināt tiesā.

Pārvēršot konfliktu tiesiskajā strīdā, rodas iespēja izmantot vienu no valsts garantētajām pamattiesībām – tiesības uz taisnīgu tiesu. Tomēr konflikta pārvēršana tiesiskajā strīdā sašaurina tā tvērumu – tiesiskā strīda risināšanā ir būtiska vien tiesiski nozīmīgā, bet ne personiskā un emocionālā konflikta daļa. Neapņēmot visu konfliktu, tiek apgrūtināta uz saprašanos balstītu risinājumu rašana.

6. Tiesa var risināt konfliktu divējādi. Tā var konfliktu izšķirt, izmantojot vienīgi valsts varu. Taču tā var konfliktu arī atrisināt pilnībā, panākot procesa dalībnieku starpā saprašanos.

Tiesa izšķir konfliktu ar nolēmumu, kuru var izpildīt piespiedu kārtā. Tādēļ konflikta izšķiršana nav atkarīga no procesa dalībnieku saprašanās. Tomēr pilnībā konfliktu var atrisināt vienīgi ar saprašanos.

7. Konflikta pilnīga atrisināšana ir tiesas procesa ideālais mērķis. Tiesai ir jātiecas pēc šī mērķa, lai gan tas var palikt nesasniegts. Savukārt konflikta izšķiršana ir tiesas procesa reālais mērķis.

Tiesas spriešana ir valsts sniegts konfliktu risināšanas pakalpojums. Tam jābūt pēc iespējas augstvērtīgākam – tādām, kurš vērsti uz saprašanos.

8. Dialogs noris visos tiesas procesa posmos – uzklaušīšanā, samierināšanā, lietas risinājuma rašanā, kā arī lietas risinājuma pamatošanā. Jo pilnīgāks ir šis dialogs un jo vairāk tas vērsti uz saprašanos, jo kvalitatīvāka ir tiesas spriešana.

Latvijas tiesu prakse liecina, ka dialoga iespēju vispusīga izmantošana sekme pareizu, pārliecinošu un atzītu tiesas procesa iznākumu. Tomēr minētā prakse arī apstiprina, ka dialoga iespējas ne vienmēr tiek izmantotas.

9. Uzklaušīšana ir dialogs, kurā tiesa noskaidro un apstrādā lietā nozīmīgo informāciju, bet procesa dalībnieki līdzdarbojas lietas risinājuma rašanā. Tādējādi uzklaušīšana noris kā tiesas un procesa dalībnieku kopdarbs.

Lai noskaidrotu un apstrādātu lietā nozīmīgo informāciju, tiesai ir vajadzīga procesa dalībnieku palīdzība. Iztrūkstot šai palīdzībai, samazinās iespējas rast pareizu lietas risinājumu.

10. Samierināšana ir dialogs, kurā tiesa cenšas panākt procesa dalībnieku starpā saprašanos. Samierinot tiesas spriešanā tiek integrēti mediācijas elementi ar nolūku sekmēt izlīgumu vai tiesas nolēmuma atzīšanu.

Mediācijas elements ir ikviens tiesas centiens panākt procesa dalībnieku starpā saprašanos. Mediācijas elementi denormatīvizē tiesas spriešanu, padarot to piemērotāku uz saprašanos balstītu risinājumu rašanai.

11. Lietas risinājuma rašana izpaužas kā tiesas dialogs ar sevi un pārējo pasauli – it īpaši ar procesa dalībniekiem, likumdevēju, citām tiesām, tiesībzinātniekiem un sabiedrību. Šajā dialogā izmantojamas tādas metodes kā topika, dialektika un loģika.

Topika norāda uz avotiem, kur meklējami argumenti. Dialektika dod iespēju pārvarēt pretnostatījumu starp zināmo un nezināmo, kā arī starp “par” un “pret”. Savukārt loģika ļauj izdarīt pamatotus secinājumus.

12. Lietas risinājuma pamatošanā tiesa rekonstruē risinājuma rašanas gaitā notikušo dialogu, lai informētu par risinājumu un pārliecinātu par tā pareizību. Pārliecinotais pamatojums nodrošina tiesas nolēmuma atzīšanu.

Ja tiesas nolēmumu atzīst ne tikai uzvarējušais, bet arī zaudējušais procesa dalībnieks, viņu starpā tiek panākta saprašanās. Tādējādi ar pārliecinotais pamatojumu var iegūt tādu pašu iznākumu kā ar samierināšanu – uz saprašanās balstītu, pilnīgu konflikta atrisinājumu.

13. Lai tiesas būtu efektīvas, līdzās tiesas spriešanas kvalitātei jānodrošina arī kvantitāte – tiesām ne tikai jātiecas pēc pareiziem un uz saprašanos balstītiem lietu risinājumiem, bet arī laikus jāizskata visas saņemtas lietas.

Lietu izskatīšanas ieilgšanas dēļ tiesas nespēj pienācīgi īstenot konfliktu risināšanas funkciju un tādējādi tās nesasniedz savu mērķi. Demokrātiskā tiesiskā valstī šāds mērķa efektivitātes trūkums nav pieņemams, jo valsts institūcijām ir jāspēj sasniegt mērķis, kura labad tās izveidotas.

14. Tiesas spriešanas kvalitātei un kvantitātei jābūt līdzsvarā – lietas jāizskata ar pienācīgu kvalitāti saprātīgā laikā. Lai panāktu šādu līdzsvaru, kvalitāti var ierobežot par labu kvantitātei, bet kvantitāti – par labu kvalitātei.

Gan tiesas spriešanas kvalitātes, gan kvantitātes nodrošināšanai ir vajadzīgi tiesas resursi. Tā kā resursi ir ierobežoti, tie jāsadala starp kvalitāti un kvantitāti tā, lai pēc iespējas pilnīgāk tiktu sasniegti tiesu mērķi. Iedalot pārāk maz resursu kvalitātei, samazinās lietu izskatīšanas pareizība. Savukārt, iedalot pārāk maz resursu kvantitātei, lietu izskatīšana ieilgst.

15. Tiesas spriešanas kvalitātes ierobežošana vienlaikus nozīmē arī dialoga ierobežošanu. Ierobežojot dialogu, tiek ietaupīti tam nepieciešamie tiesas resursi, kurus tālāk var izmantot kvantitātes palielināšanai.

Dialoga ierobežošana ir attaisnojama, ja ietaupītajiem tiesas resursiem tiek rasts lietderīgāks pielietojums – ja tiesas spriešanas kvantitātes palielinājuma sniegtais labums pārsniedz kvalitātes samazinājuma radīto zaudējumu.

16. Dialoga ierobežojumi samazina iespējas panākt uz saprašanos balstītus konflikta risinājumus. Tāpēc konflikta dalībniekiem, kuri vēlas pilnīgāk izmantot dialoga priekšrocības, jāizvēlas kāda no tiesas spriešanas alternatīvām.

Konfliktu risināšanas veidus var izkārtot šādā virknē – divpusējas sarunas, mediācija, samierināšana, šķīrējtiesa un tiesas spriešana. Konflikta risināšana jāsāk ar virknes sākumā esošajiem risināšanas veidiem – tiem, kuri visvairāk vērsti uz saprašanos un kuri tādēļ konflikta dalībniekiem spēj sniegt vislielāko ieguvumu.

17. Tiesas spriešana ir piemērota konfliktiem, kurus nav iespējams vai nav lietderīgi risināt ārpus tiesas un kuru risināšanā izšķiroša nozīme ir tiesību normām vai tiesas nolēmuma piespiedu izpildei. Tādējādi tiesas spriešana ir galējais konfliktu risināšanas veids.

Tiesas spriešana nav nedz labāka, nedz sliktāka par citiem konfliktu risināšanas veidiem. Tā var būt vienīgi piemērota vai nepiemērota atkarībā no konflikta rakstura. Tiesas spriešana ir piemērota konfliktam, kuram tiesas spriešanas alternatīvas vairs nespēj līdzēt. Turpretim, ja konfliktu tomēr var atrisināt ar šīm alternatīvām, tad tiesas spriešana tam nav piemērota. Tā nav piemērota gan tādēļ, ka tiesas spriešanas alternatīvas šādos gadījumos konflikta dalībniekiem spēj sniegt lielāku ieguvumu, gan tādēļ, ka tiesas resursi tiek izšķērdēti konfliktam, kuram tiesas palīdzība nemaz nav nepieciešama.

Latvijā tiesas spriešanas alternatīvas ir neefektīvas un nepopulāras, tāpēc sabiedrība ir gatava risināt tiesā ikvienu tiesiskajā strīdā pārvērstu konfliktu, pat ja tam piemērotāka būtu kāda no minētajām alternatīvām. Šī aina atspoguļojas tiesu pārslodzē un plašajos dialoga ierobežojumos, kuri tiek izmantoti tās mazināšanai.

18. Sabiedrības uzticēšanās tiesām ir sabiedrības pārliecība par tiesu veikumu. Nepilnīgas vai kļūdainas informācijas dēļ tā var neatbilst tiesu patiesajam veikumam. Tādēļ tiesām jāizmanto dialogs, lai sabiedrībai sniegtu vispusīgu un pareizu informāciju.

Ja konflikta dalībnieks tiesai neuzticas, viņš nevēlēsies tai deleģēt sava konflikta risināšanu. Savukārt, ja tiesa tomēr risina konfliktu, nebaudot uzticēšanos, tās rastais risinājums, visdrīzāk, nebūs visu konflikta dalībnieku atzīts. Līdz ar to sabiedrības uzticēšanās ir efektīvas tiesu darbības priekšnoteikums.

Viens no neuzticēšanās cēloņiem ir dialogu ierobežojoši tiesu efektīvizēšanas līdzekļi, kuri vieš šaubas par tiesas spriešanas pareizību. Būtiski, lai minētās šaubas nebūtu pārmērīgas – lai tās atbilstu patiesajam tiesu uzticamības samazinājumam. Šādu atbilstību starp tiesu uzticamību un sabiedrības uzticēšanos var panākt ar dialogu starp tiesām un sabiedrību.

Rīgā 2015. gada 19. augustā

G. Bārdiņš